

MÉMOIRES D'ORIENT
DU HAINAUT À HÉLIOPOLIS

HERINNERINGEN AAN HET OOSSTEN
VAN HENEGOUWEN TOT HELIOPOLIS

GUIDE DU VISITEUR
BEZOEKERSGIDS

MUSÉE ROYAL DE MARIEMONT / KONINKLIJK MUSEUM VAN MARIEMONT

2010

Photos de couverture

Isis lactans

Bronze, fonte pleine à la cire perdue, ciselure
Troisième Période Intermédiaire -16e dynastie
Égypte
Achetée par Raoul Warocqué à Daninos Pacha en 1912
Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. B.478

Isis lactans

Brons, volledig gegoten met verloren was, geciseleerd
Derde tussenperiode - 16e dynastie
Egypte
Gekocht door Raoul Warocqué aan Daninos Pacha in 1912
Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. B. 478

© Musée royal de Mariemont. Cliché Michel Lechien

Sedes Sapientiae de Tongre-Notre-Dame

Bois fruitier, poirier probablement
Fin du 11e - début du 12e siècle
Chièvres, Tongre-Notre-Dame, Fabrique d'église

Sedes Sapientiae uit Tongre-Notre-Dame

Hout van een fruitboom, waarschijnlijk perelaar
Einde van de 11e - begin van de 12e eeuw
Chièvres, Tongre Notre Dame, Kerkfabriek

© Chièvres, Tongre-Notre-Dame, Fabrique d'église Notre-Dame
Cliché Michel Lechien

© Musée royal de Mariemont (Belgium)

Dépôt légal: D/2010/0451/141

ISBN: 978-2-930469-33-1

Introduction

Le guide du visiteur reproduit l'intégralité des textes didactiques figurant dans l'exposition.

Une sélection d'œuvres significatives est également proposée.

Celles-ci proviennent tant de l'exceptionnelle exposition temporaire que des collections permanentes du Musée royal de Mariemont.

«Mémoires d'Orient» est consacrée aux rencontres parfois conflictuelles, aux influences culturelles unilatérales ou réciproques, aux échanges de savoir-faire, entre le Hainaut, défini au sens historique (comprenant le Hainaut français) et l'Orient au sens large du terme (incluant le Proche-Orient, le Moyen-Orient, mais aussi l'Asie Mineure, l'Afrique du Nord), depuis l'époque romaine jusqu'au début du 20e siècle.

Inleiding

De bezoekersgids herneemt het geheel van de didactische teksten die in de tentoonstelling aanwezig zijn.

Er wordt ook een aanzienlijke selectie van werken in voorgesteld.

Deze zijn afkomstig uit de uitzonderlijke tijdelijke tentoonstelling, maar ook uit de vaste collecties van het Koninklijk Museum van Mariemont.

'Herinneringen aan het Oosten' is gewijd aan de soms conflictrijke ontmoetingen, de eenzijdige of wederzijdse culturele invloeden en de uitwisseling van knowhow tussen Henegouwen, gedefinieerd in de historische betekenis (met inbegrip van Frans-Henegouwen) en het Oosten in de ruime betekenis (het Nabije Oosten, het Midden-Oosten, maar ook Klein-Azië en Noord-Afrika), van de Romeinse periode tot het begin van de 20e eeuw.

Descriptio comitatus Hannoniae (Carte du comté du Hainaut), 17e siècle.
Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. 16.138 D (9).

TATVS HANNONIÆ.

Descriptio comitatus Hannoniae (Kaart van het graafschap van Henegouwen), 17e eeuw.
Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. 16.138 D (9).

Barbarie, tiré de G. MERCATOR et H. HONDIUS, *Atlas ou Représentation du monde universel*, t. I, Amsterdam, 1633, p. 625 (f. 7 T').
Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. Ac.80/10.

Barbarie, uit G. MERCATOR et H. HONDIUS, *Atlas ou Représentation du monde universel*, deel I, Amsterdam, 1633, p. 625 (f. 7 T').
Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. Ac.80/10.

II. Traces d'Orient - Sporen van het Oosten

Les cultes « orientaux » en Gaule romaine

Aux premiers siècles de notre ère, des cultes originaires d'Orient sont présents dans le Nord de la Gaule. On trouve dans nos régions divers témoignages d'une dévotion rendue aux dieux et déesses Isis, Sérapis, Cybèle, Attis, Mithra ou Sabazios. Ces cultes originaires de Phrygie, d'Égypte, de Perse, d'Anatolie... cohabitent sans heurt avec le panthéon gréco-romain traditionnel.

Longtemps rassemblés par les archéologues sous l'appellation « cultes orientaux », ils sont considérés dans l'Antiquité comme faisant pleinement partie des *religions de Rome*. C'est le réseau routier reliant le Rhin à la mer du Nord qui facilite leur diffusion et leur installation, offrant aux Gallo-Romains une large palette de cultes non exclusifs.

Diverses découvertes archéologiques témoignent de leur présence, aussi bien dans la sphère du culte privé que dans la démonstrative dévotion officielle. Ainsi, le culte métrouaque (dieux Cybèle et Attis) est attesté dans nos régions par la découverte de poignées en bronze représentant la déesse. On a aussi mis au jour en Hainaut des statuettes de dieux égyptiens. Sérapis est par exemple représenté sur l'« Enseigne de Flobecq », destinée à être emmanchée et vouée au culte impérial officiel. Les « mains de Sabazios » (dieu d'origine anatolienne), témoignent plutôt d'un culte pratiqué dans des cercles privés. Le décor en forme de croix des deux appliques en bronze et de la fibule quadrilobée des 6e et 7e siècles pourrait peut-être évoquer l'implantation du christianisme, religion elle aussi originaire d'Orient, dans nos régions.

'Oosterse' cultussen in Romeins Gallië

Tijdens de eerste eeuwen van onze jaartelling vinden we cultussen van Oosterse oorsprong terug in het noorden van Gallië. We vinden in onze streken verschillende getuigenissen van de verering van de goden en godinnen Isis, Serapis, Cybele, Attis, Mithra en Sabazios. Deze cultussen afkomstig uit Frygië, Egypte, Perzië, Anatolië... bestonden zonder enig probleem naast het traditionele Grieks-Romeinse pantheon.

Lange tijd door de archeologen verzameld onder de gemeenschappelijke benaming 'oosterse cultussen', worden ze in de Oudheid beschouwd als een volwaardig deel van de *religies van Rome*. Het wegennet dat de Rijn verbindt met de Noordzee bevordert hun verspreiding en vestiging. Dit biedt de Gallo-romeinen een brede waaier aan niet-exclusieve cultussen.

Verschillende archeologische vondsten getuigen van hun aanwezigheid, zowel binnen de sfeer van de privécultus als binnen de demonstratieve officiële verering. Zo wordt bijvoorbeeld de cultus van Cybele en Attis in onze streken aangetoond door de ontdekking van bronzen handvaten die de godin afbeelden. Daarnaast werden er in Henegouwen beeldjes opgegraven van Egyptische goden. Serapis wordt bijvoorbeeld afgebeeld op het veldteken van Vloesberg, een legerstandaard bestemd voor de officiële keizerlijke cultus. De 'handen van Sabazios' (een god van Anatolische oorsprong) getuigen eerder van een cultus die in privékringen werd beoefend. Het kruisvormige decor van de twee bronzen oplegels en de vierbladige fibula uit de 6e en 7e eeuw zijn mogelijk een verwijzing naar de vestiging van het christendom, dat eveneens een Oosterse oorsprong heeft, in onze streken.

Enseigne d'un *collegium iuvenum* couronnée par Sérapis (copie)

Cuivre, laiton, bronze doré
 2e-3e siècle apr. J.-C. (original);
 20e siècle (copie)
 Flobecq, Puvinage, puit romain
 Flobecq, Maison communale (copie)

Veldteken van een *collegium iuvenum* bekroond door Serapis (kopie)

Koper, messing, verguld brons
 2e-3e eeuw na Chr. (origineel) kopie uit de
 20e eeuw
 Vloesberg, Puvinage, Romeinse putte
 Vloesberg, Gemeentehuis (kopie)

En 1978, la fouille d'un puit à Flobecq, à proximité de la voie romaine Bavay-Gand, livre une belle enseigne de cuivre et de laiton ayant appartenu à une confrérie de jeune gens (*collegium iuvenum*) vouée au culte impérial. Une statuette en bronze doré de Sérapis debout se dresse au sommet de la tige. Cette figurine divine n'est pas forcément le signe d'une réutilisation de l'enseigne dans un autre contexte.

In 1978 kwam er naar aanleiding van opgravingen van een waterput in Vloesberg, in de buurt van de Romeinse heerweg Bavay-Gent, een mooi kenteken in koper en messing aan het licht van een broederschap van jonge lieden (*collegium iuvenum*) die zich wijdde aan de verering van de keizer. De steel wordt bekroond met een beeldje van Serapis in verguld brons. Dit godenbeeldje verwijst niet noodzakelijk naar een hergebruik van de standaard in een andere context.

III. Conquêtes d'Orient - Veroveringen van het Oosten

Baudouin Ier de Constantinople (1171-1205)

Fils de Baudouin, comte de Hainaut et de Marguerite, sœur et héritière du comte de Flandre, Baudouin porte les titres de comte de Flandre (Baudouin IX), comte de Hainaut (Baudouin VI) et empereur de Constantinople (Baudouin Ier).

Dès son plus jeune âge, Baudouin fait preuve de bravoure et de grandes qualités de cœur. Il est d'ailleurs très bien accueilli par la population lorsque, à la mort de sa mère, il entre en possession du comté de Flandre. Quand il entend la prédication de Foulques de Neuilly, appelant à la Quatrième croisade, il décide avec son épouse, Marie de Champagne, de prendre la croix. Il réunit une importante armée et une flotte de soixante voiles.

Suite aux remous dans la succession des empereurs byzantins, les Croisés prennent et saccagent Constantinople en 1204. La ville tombe aux mains des Latins qui doivent élire un empereur parmi leurs chefs. Après une longue délibération, Baudouin est élu empereur à l'unanimité. Il devient ainsi le premier empereur latin de Constantinople et entreprend la pacification de ses terres.

Lors de la bataille d'Andrinople, son armée, trop peu nombreuse, est vite enveloppée d'une nuée d'ennemis. Malgré la vaillance des soldats de Baudouin, les troupes sont décimées.

À sa mort, en 1205, Baudouin laisse deux filles, Jeanne et Marguerite, qui sont tour à tour comtesses de Flandre.

Boudewijn de I^{ste} van Constantinopel (1171-1205)

Boudewijn I, de zoon van Boudewijn graaf van Henegouwen en van Margareta, zus en erfgename van de graaf van Vlaanderen, heeft als titels graaf van Vlaanderen (Boudewijn IX), graaf van Henegouwen (Boudewijn VI) en keizer van Constantinopel (Boudewijn I).

Vanaf prille leeftijd bewijst Boudewijn over veel dapperheid en grote kwaliteiten van het hart te beschikken. Hij wordt ook erg goed onthaald door de bevolking als hij, na de dood van zijn moeder, in het bezit komt van het graafschap Vlaanderen. Als hij de preek hoort van Foulques van Neuilly, die oproept tot de Vierde Kruistocht, besluit hij om samen met zijn echtgenote Maria van Champagne op bedevaart te gaan. Hij verzamelt een groot leger en een vloot van zestig zeilschepen.

De stad Constantinopel wordt in 1204 ingenomen en geplunderd, na de conflicten bij de opvolgingen van de Byzantijnse keizers. De stad valt in de handen van de Latijnen die, zoals het verdrag dat voor de overwinning werd afgesloten stipuleert, uit hun heersers een keizer moeten kiezen. Na een lange deliberatie wordt Boudewijn unaniem tot keizer verkozen. Zo wordt hij de eerste Latijnse keizer van Constantinopel en probeert hij om vrede te brengen in zijn landen.

Tijdens het gevecht van Andrinopel wordt zijn leger, dat niet groot genoeg is, al snel overspoeld door een wolk van vijanden. Ondanks de dapperheid van de soldaten van Boudewijn worden de troepen in de pan gehakt.

Bij zijn dood in 1205 laat Boudewijn twee dochters achter, Johanna en Margareta, die op hun beurt gravinnen van Vlaanderen zijn.

Aquarelle originale de Jean-Léon Huens exécutée pour illustrer Baudouin Ier dans le tome II de *Nos Gloires*.

Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. Ac.2009/24.

Origineele aquarel van Jean-Leon Huens, gehandeld om Boudewijn de I^{ste} te verduidelijken in de deel II van *Nos gloires*.

Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. Ac.2009/24.

La légende de Gillion de Trazegnies

Ce personnage légendaire est probablement inspiré de Gilles Le Brun de Trazegnies (1199 -1276).

Désespéré par la stérilité de sa femme, Gillion de Trazegnies promet d'effectuer un pèlerinage si celle-ci tombe enceinte. Apprenant sa grossesse, il tient parole et part pour Jérusalem.

Capturé par les armées du sultan d'Égypte (lieutenant général d'un calife), il est prêt à périr lorsque Gracienne, fille du sultan, tombe amoureuse de lui et supplie son père de l'épargner. Gillion est maintenu en captivité et reçoit sa visite en cachette. Elle se convertit à la religion chrétienne.

Lorsqu'à son tour, le sultan est fait prisonnier au cours d'une bataille, elle supplie Gillion d'aller le délivrer. Cet acte de bravoure accompli, il est libéré, nommé Premier ministre et reçoit la main de Gracienne. Gillion ne peut l'accepter car il est déjà marié.

Un jour, un émissaire lui annonce la mort de son épouse à Trazegnies. Il se sent libre alors de se marier avec Gracienne. Mais le messenger est en fait un prétendant de sa première épouse, repoussé et jaloux. Il lui annonce la mort de Gillion pour les séparer définitivement. En Hainaut, ses fils, les jumeaux Jean et Gérard, voyant leur mère inconsolable, décident de partir à la recherche de leur père qu'ils ne croient pas mort. Ils sont faits prisonniers par le sultan d'Égypte. Gillion, intrigué de les voir porter ses armes, les questionne et apprend qu'il s'agit de ses fils. Il découvre aussi que sa femme n'est pas morte et décide de regagner le Hainaut, accompagné de Gracienne. À la nouvelle de ce retour, son épouse se retire à l'abbaye de l'Olive pour céder sa place à Gracienne. Cette dernière décide d'en faire autant.

Gillion repart pour l'Orient où le sultan l'appelle au secours. C'est là qu'il est tué au cours d'une bataille. Selon la légende, son fils Jean fait ramener son cœur à l'abbaye de l'Olive, où il est enterré entre ses deux épouses.

De legende van Gillion van Trazegnies

Dit legendarische personage is waarschijnlijk geïnspireerd op Gilles Le Brun van Trazegnies (1199-1276).

Tot wanhoop gedreven door de onvruchtbaarheid van zijn vrouw, belooft Gillion de Trazegnies om op bedevaart te gaan als zij een kind verwacht. Wanneer hij het blijde nieuws verneemt, houdt hij zijn woord en vertrekt hij naar Jeruzalem.

Wanneer hij gevangen wordt genomen door de legers van de sultan van Egypte (luitenant-generaal van een kalief) en ten dode is opgeschreven, wordt de dochter van de sultan, Graciënne, verliefd op hem en smeekt ze haar vader om hem te sparen. Gillion wordt in gevangenschap gehouden en ontmoet haar stiekem. Ze bekeert zich tot het christendom.

Wanneer op zijn beurt de sultan gevangen wordt genomen tijdens een gevecht, smeekt ze Gillion om hem te gaan bevrijden. Na deze heldendaad wordt hij vrijgelaten, tot eerste minister benoemd en krijgt hij de hand van Graciënne. Gillion kan dit laatste echter niet aanvaarden, omdat hij al gehuwd is.

Op een dag kondigt een bode hem de dood van zijn vrouw in Trazegnies aan. Hij is nu vrij om met Graciënne te trouwen. De bode is echter een afgewezen, jaloerse aanbieder van zijn eerste echtgenote, die de dood van Gillion aankondigt om het koppel definitief te scheiden. In Henegouwen ziet de tweeling Jean en Gérard dat hun moeder ontroostbaar is. Ze besluiten op zoek te gaan naar hun vader, waarvan ze geloven dat hij nog leeft. Ze worden gevangen genomen door de sultan van Egypte. Gillion, die geïntrigeerd is omdat ze zijn wapen dragen, ondervraagt hen en ontdekt dat het zijn zonen zijn. Hij ontdekt ook dat zijn vrouw niet dood is en besluit terug te keren naar zijn land, vergezeld van Graciënne. Bij het nieuws van deze terugkeer trekt zijn vrouw zich terug in de *abbaye de l'Olive*, om haar plaats af te staan aan Graciënne. Deze laatste doet echter hetzelfde.

Gillion vertrekt opnieuw naar het Oosten waar de sultan zijn hulp nodig heeft. Daar wordt hij gedood tijdens een gevecht. Volgens de legende brengt zijn zoon Jean zijn hart mee terug naar de *abbaye de l'Olive*, waar het begraven ligt tussen zijn twee echtgenotes.

Manuscrit de Gillion de Trazegnies (Collection privée).

Manuscript van Gillion van Trazegnies (Privé verzameling).

Les ordres militaires

Les ordres militaires apparaissent au 11e siècle dans les États latins d'Orient mis sur pied dans le sillage de la Première croisade (1096-1099). Il s'agit d'ordres religieux d'un nouveau type, alliant prières, œuvres charitables et métiers des armes. Les plus célèbres sont l'Ordre du Temple et l'Hôpital de Saint-Jean de Jérusalem.

Ces organisations ont pour but de protéger les pèlerins qui se rendent en Terre sainte. Ainsi, ils défendent les États conquis par les croisés, sécurisent les routes, tiennent des hospices où les pèlerins sont logés et soignés... Ils possèdent aussi des maisons en Occident. À vocation hospitalière, elles sont aussi des bases de recrutement et leurs revenus sont destinés aux frères d'Orient.

En 1373, le pape Grégoire XI ordonne une enquête au sujet de ces ordres militaires. On y apprend que les maisons de l'Hôpital font partie de la Commanderie de Hainaut-Cambresis qui dépend du prieuré de France.

En Hainaut, on dénombre cinq maisons de Templiers (Avesnes-le-Sec, Frameries, Marly, Piéton et Saint-Léger) et six d'Hospitaliers (Chièvres, Ecuelin, La Flamengrie, Saint-Symphorien, Ville-sur-Haine et Valenciennes).

La Chapelle Saint-Jean à Chièvres.

De militaire ordes

De militaire ordes verschijnen in de 11e eeuw in de Latijnse staten in het Oosten en worden opgericht in het kielzog van de Eerste Kruistocht (1096-1099). Het gaat om religieuze ordes van een nieuw type, die gebed, liefdadigheidswerk en het gebruik van wapens combineren. De bekendste zijn de Orde van de Tempeliers en de Militaire Hospitaal Orde van Sint Jan van Jeruzalem.

Deze organisaties hebben als doel de bedevaarders die naar het Heilige Land komen te beschermen. Zo verdedigen ze de staten veroverd door de kruisvaarders, houden ze de wegen veilig en houden ze gasthuizen open waar de bedevaarders kunnen overnachten en verzorgd kunnen worden... Ze bezitten ook huizen in het Westen. Naast gasthuizen zijn het rekruteringscentra en hun inkomsten zijn bestemd voor de broeders in het Oosten.

In 1373 verordent paus Gregorius XI een onderzoek naar de militaire orden. Zo wordt er ontdekt dat de huizen van de Militaire Hospitaal Orde deel uitmaken van de Commanderie van Henegouwen-Kamerijkse die afhankelijk is van de Priorij van Frankrijk.

In Henegouwen tellen we vijf tempeliershuizen (Avesnes-le-Sec, Frameries, Marly, Piéton en Saint-Léger) en zes huizen van de Militaire Hospitaal Orde (Chièvres, Ecuelin, La Flamengrie, Saint-Symphorien, Ville-sur-Haine en Valenciennes).

Sint-Janskappel, Chièvres.

Mathilde de Hainaut (1293-1331)

Mathilde ou Mahaut de Hainaut est duchesse d'Athènes et princesse d'Achaïe et de Morée. Elle hérite par sa mère de ce royaume fondé dans le Péloponnèse (région de Grèce) par les croisés lors de la Quatrième croisade. Son père, Florent comte de Hainaut, lui lègue pour sa part les terres hainuyères.

Elle épouse Guy II de la Roche, duc d'Athènes, mais cette union est de courte durée et Mathilde est veuve avant d'avoir atteint l'âge de quinze ans. Elle épouse en secondes noces Louis de Bourgogne, frère du duc de Bourgogne. Il meurt, dit-on, dans les geôles de Jean de Céphalonie, ennemi éternel des princes d'Achaïe.

Robert, roi de Naples, et Philippe, prince de Tarentes, ses lointains parents, désirent la faire entrer dans leur famille et la fiancent de force avec leur frère, Jean d'Anjou, comte de Gravina. On apprend alors que Mathilde vient d'épouser en secret Hugues de la Palisse, un chevalier français habitant la Morée, ce qui rend toute autre union impossible.

En 1322, une tentative de meurtre est perpétrée sur le roi de Naples. Mathilde et Hugues sont inquiétés. Si Hugues parvient à échapper à la justice, ce n'est pas le cas de Mathilde qui est emprisonnée à perpétuité au château de l'Œuf à Naples puis au château d'Aversa, en Campanie, où elle meurt en 1331.

D'après les archives, les dépenses faites pour ses funérailles laissent penser qu'elles furent fastueuses, malgré la disgrâce dans laquelle la princesse était tombée.

Mathildis van Henegouwen (1293-1331)

Mathildis of Mahaut van Henegouwen is hertogin van Athene en prinses van Achaea en van Morea. Van haar moeder erft ze het koninkrijk in de Peloponnesos (Griekenland) dat tijdens de Vierde Kruistocht werd gesticht. Van haar vader Floris, graaf van Henegouwen, erft ze de Henegouwse gronden.

Ze trouwt met Gwijde II de la Roche, hertog van Athene, maar het huwelijk is van korte duur en Mathildis is nog voor haar vijftiende verjaardag al weduwe. Ze hertrouwt met Lodewijk van Bourgondië, de broer van de hertog van Bourgondië. Van hem wordt verteld dat hij sterft in de kerkers van Jan van Kefalonia, de aartsvijand van de prinses van Achaea.

Robert, de koning van Napels, en Filip, prins van Tarente, verre verwanten van Mathildis, willen haar tot de familie laten toetreden en verplichten haar om zich te verlossen met hun broer, Jan van Anjou, graaf van Gravina. Dan komt uit dat Mathildis in het geheim is getrouwd met Hugo van La Palisse, een Franse ridder uit Morea, wat iedere andere verbintenis uitsluit.

In 1322 gebeurt er een moordpoging op de koning van Napels, waarvan Mathildis en Hugo worden beschuldigd. Hugo kan ontsnappen aan het gerecht, maar Mathildis wordt levenslang opgesloten in het 'eierkasteel' in Napels (Castel del'Ovo), en daarna in het kasteel van Aversa in Campanië, waar ze sterft in 1331.

Uit de archieven blijkt dat haar begrafenis met veel pracht en praal gebeurde, ondanks het feit dat de prinses in ongenade was gevallen.

▲ Sceau en navette de Mathilde de Hainaut, princesse d'Achaïe, copie de l'original en cire brune. L'original est attaché au *Traité entre les maisons de Valois, d'Anjou et de Bourgogne*. 14e siècle. Dijon, Archives départementales de la Côte-d'Or, B 292.

Ogiefvormig zegel van Mathildis van Henegouwen, prinses van Achaïe, kopie van een origineel in bruine was. Het origineel hangt aan de *Traité entre les maisons de Valois, d'Anjou et de Bourgogne*. 14e eeuw. Dijon, Archives départementales de la Côte-d'Or, B 292.

IV. Cabinet de curiosités - Curiosakabinet

Curiosités d'Orient

Cet espace est une évocation de l'esprit d'un cabinet de curiosités. Il présente des types d'objets acquis dès la fin du 16e siècle par bon nombre d'érudits et de princes à travers toute l'Europe, comme témoignages des mondes lointains, où l'Orient occupe une place de choix par le biais de ses momies et de ses animaux étranges.

En rassemblant ainsi curiosités naturelles et artificielles, objets rares, étranges et exotiques dans un espace réservé, ils visent à mieux comprendre l'univers en recréant, en quelque sorte, le monde dans un cabinet.

Nous connaissons l'existence d'un certain nombre de cabinets, dans le Hainaut, depuis la fin du 16e siècle. Ainsi, Charles de Croÿ (1560-1612) rassemble, en son château de Beaumont, une collection importante de manuscrits, de monnaies et de pierres gravées, mais aussi un ensemble de curiosités naturelles, notamment des oiseaux. Son neveu, Antoine d'Arenberg (1593-1669), possède en son château d'Enghien des échantillons de bois, des instruments scientifiques, des médailles, ainsi que des objets originaires de Turquie et des Indes.

Au 18e siècle, au gré du développement de la science moderne, les cabinets de curiosités font place à des cabinets de sciences naturelles ou de physique. Charles de Lorraine, gouverneur des Pays-Bas méridionaux, installé au château de Mariemont qu'il fait reconstruire, possède à Bruxelles un cabinet de physique et d'histoire naturelle remarquable, dont un certain nombre de collections ont sans doute transité par sa résidence hainuyère.

Curiosa uit het Oosten

Deze ruimte werd opgesteld in de geest van de curiosakabinetten. Er worden verschillende soorten voorwerpen tentoongesteld, die vanaf het einde van de 16e eeuw werden verworven door een groot aantal geleerden en prinses in heel Europa, als getuige van de verre werelden, waarvan het Oosten – met zijn mummies en vreemde dieren – de voorkeur genoot.

Door op deze manier natuurlijke en kunstmatige curiosa, en zeldzame, vreemde en exotische voorwerpen te verzamelen in een speciaal daarvoor bestemde ruimte, probeerden ze de wereld beter te begrijpen door die wereld na te bootsen in een kabinet.

We zijn op de hoogte van het bestaan van een aantal kabinetten in Henegouwen, die bestaan sinds het einde van de 16^e eeuw. Zo verzamelde bijvoorbeeld Karel van Croÿ (1560-1612) in zijn kasteel van Beaumont een aanzienlijke collectie manuscripten, munten en gegraveerde stenen, maar ook een reeks natuurlijke curiosa, met name vogels. Zijn neef, Antoon van Arenberg (1593-1669), bezit in zijn kasteel van Edingen stalen hout, wetenschappelijke instrumenten, medailles, alsook voorwerpen afkomstig uit Turkije en India.

In de 18^e eeuw, met de ontwikkeling van de moderne wetenschappen, ruimen de curiosakabinetten plaats voor kabinetten rond de natuurlijke wetenschappen of fysica. Karel van Lotharingen, gouverneur van onze streken, die in het kasteel van Mariemont woonde, dat hij ook liet bouwen, bezat in Brussel een bijzonder kabinet fysica en natuurgeschiedenis, waarvan ongetwijfeld een bepaald aantal collecties verhuisden via zijn eigendom in Henegouwen.

Stèle cintrée

Grès

18e dynastie

Égypte

Ancienne collection d'Arenberg

Bruxelles, Musées royaux d'Art et d'Histoire,

inv. E. 6252

Inscription: Hymne au soleil levant et au soleil couchant gravé en hiéroglyphes

Gewelfde stèle

Zandsteen

18e dynastie

Egypte

Oude Arenbergcollectie

Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en

Geschiedenis, inv. E. 6252

Inscriptie: Hymne aan de ochtendzon en aan de avondzon, gegraveerd in hiëroglfen

Il s'agit d'un hymne adressé au soleil levant et au soleil couchant, inspiré du *Livre des Morts*. À l'époque pharaonique, le Soleil, dont les parèdres sont Hathor et lousaas, s'incarne dans l'oiseau *Benou* (le phénix) et le taureau *Mnévis*. Khépri, forme matinale du soleil, peut prendre l'aspect d'un coléoptère ou être totalement anthropomorphe. Le programme iconographique et l'inscription de la stèle témoignent du souhait du commanditaire de renaître à l'instar du soleil qui réapparaît quotidiennement.

Dit is een lofzang aan de ochtendzon en aan de avondzon, ontleend aan het *Dodenboek*. Bij de farao's incarneert de Zon, met Hathor en lousas als geassocieerde goden van mindere rang, zich in de vogel *Benou* (de feniks) en de stier *Mnevis*. Chepri, de ochtendzon, kan de vorm aannemen van een kever of totaal antropomorf zijn. Uit de iconografie en de inscriptie op de stèle blijkt dat de opdrachtgever de wens koesterde om opnieuw geboren te worden precies zoals de zon, die elke dag opnieuw te voorschijn komt.

◀ Martin Engelbrecht, Théâtre de papier

Milieu 18e siècle Augsburg (Allemagne). Gravure rehaussée à l'aquarelle. Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. Ac 2003-13.

Martin Engelbrecht, Papierentheater

Midden 18e eeuw. Augsburg (Duitsland). Door aquarel versterkte gravure. Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. Ac 2003-13.

V. Retours d'Orient - Terugkeer uit het Oosten

La présentation du Saint Suaire de Turin à Chimay

En 1438, le Suaire de Turin est en possession de Marguerite de Charny. Cette veuve sans enfant ayant hérité de l'objet entame un voyage à travers l'Europe, emportant dans ses bagages ce qu'elle considère comme un trésor qu'elle compte utiliser pour améliorer sa situation pécuniaire.

C'est au cours de ce voyage qu'elle fait étape en 1449 à Chimay, où elle a pour hôte la famille de Jean de Croÿ, seigneur de Chimay. Le châtelain lui permet d'exposer le Suaire en ville. Un chanoine de l'abbaye Saint-Jacques à Liège, Corneille Menghers de Zantvliet, relate cet épisode.

Très vite, la rumeur populaire prétend que cette relique originaire d'Orient n'est autre que le linceul dans lequel, selon la tradition, le corps du Christ a été enveloppé. Les pèlerins et les curieux se rendent en nombre à Chimay pour l'admirer.

De presentatie van de Lijkwade van Turijn in Chimay

In 1438 is de Lijkwade van Turijn in het bezit van de kinderloze weduwe Margaretha van Charny, die het doodskleed heeft geërfd en ervan uitgaat dat ze een schat in handen heeft. Als ze op reis gaat door Europa, neemt ze de lijkwade mee om haar financiële situatie te verbeteren.

Tijdens deze reis maakt ze in 1449 een tussenstop in Chimay, waar ze wordt ontvangen door de familie van Jan van Croÿ, Heer van Chimay. De kasteelheer geeft haar de toestemming om de Lijkwade in de stad tentoon te stellen. Een kanunnik van de abdij van Saint-Jacques in Luik, Corneille Menghers de Zantvliet, beschrijft deze gebeurtenis.

Erg snel doet het verhaal de ronde dat deze relikwie uit het Oosten niets minder is dan de lijkwade waarin volgens de overlevering het lichaam van Christus werd gewikkeld. Bedevaarders en nieuwsgierigen trekken massaal naar Chimay om de Lijkwade te bewonderen.

L'évêque de Liège, Jean de Heinberg, charge alors deux professeurs d'écriture sainte d'enquêter sur la vraie nature de la relique. Ils interrogent Marguerite de Charny et lui demandent de fournir un document officiel de l'Église attestant de l'authenticité du Suaire. Elle doit alors montrer les trois bulles papales (documents officiels émanant du pape) qui accompagnent la relique. L'une d'elle stipule que la toile n'est pas le vrai linceul de Jésus Christ mais seulement sa représentation ou son image. Cette intervention met un terme à la dévotion publique envers le Suaire à Chimay.

Des indices dans les comptes communaux de la ville de Mons pourraient indiquer que Madame de Charny et sa relique ont séjourné par la suite dans cette ville.

De nombreuses copies du Suaire de Turin ont été réalisées. L'exemplaire présenté dans l'exposition porte une mention indiquant une date de création de 1516.

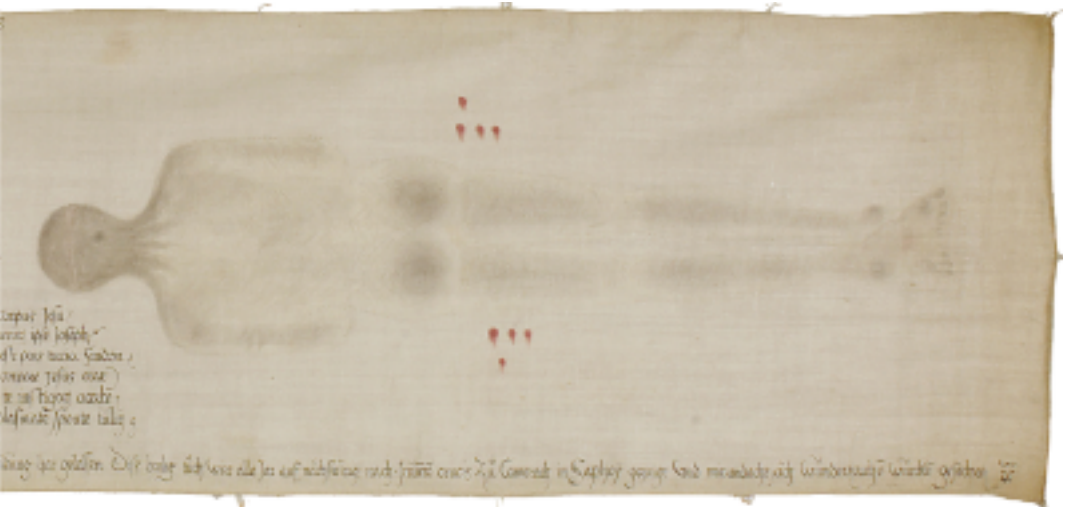
De bisschop van Luik, Jan van Heinberg, draagt twee theologen op om onderzoek te doen naar de authenticiteit van de relikwie. Ze ondervragen Margareta van Charny en vragen haar om een officieel document van de Kerk te produceren dat de echtheid van de Lijkwade bevestigt. Margaretha moet dan de drie pauselijke bullen (officiële pauselijke documenten) laten zien die bij de relikwie horen. Een van die bullen stipuleert dat het doek niet de echte lijkwade van Jezus Christus is, maar alleen de voorstelling van zijn gezicht. Met deze tussenkomst komt er een einde aan de publieke verering van de Lijkwade in Chimay.

Uit de gemeenterekeningen van de stad Bergen kan worden opgemaakt dat Margareta van Charny na deze gebeurtenissen met haar reliek in de stad is verbleven.

Er werden verschillende kopieën gemaakt van de Lijkwade van Turijn. Het exemplaar dat in deze tentoonstelling te zien is, draagt een vermelding met het jaar 1516 als datum van creatie.

Copie du Saint-Suaire
Toile de soie peinte, 1516
Lierre, Église Saint-Gommaire.

Kopie van de Heilige Lijkwade
Geschilderde zijde doek, 1516
Lier, Kerk Sint-Gummarus.

L'icône «Notre-Dame de Grâce» de Cambrai

À la fin du Moyen Âge, la fascination pour l'Orient se manifeste par une pratique religieuse et culturelle qui jouit d'une très grande popularité: le culte rendu aux images saintes de provenance orientale ou supposées telles.

Depuis la création de l'Empire latin (état éphémère fondé dans l'Empire byzantin par les croisés lors de la Quatrième croisade), le Hainaut entretient des relations commerciales privilégiées avec la Terre sainte, ce qui facilite l'acquisition d'images saintes et de reliques. L'icône dite «Notre-Dame de Grâce» de la cathédrale de Cambrai en est un bon exemple.

Selon une tradition remontant au 15e siècle, elle aurait été exécutée par saint Luc lui-même. Elle est offerte à la cathédrale par le chanoine Fursy de Bruille qui la rapporte de Rome en 1440. Il s'agit en réalité d'une œuvre italo-byzantine du 14e siècle s'inspirant probablement d'un prototype byzantin perdu. Dès son installation dans la cathédrale en 1451, elle est à l'origine d'un culte officiel et attire à Cambrai des foules de pèlerins.

De nombreuses copies de l'œuvre sont ensuite exécutées dans tous les Pays-Bas, exerçant une influence considérable sur la production artistique régionale. Ces copies se répartissent en deux catégories. Dans la première figurent des «copies interprétatives» réalisées dans les années 1450-1550, adaptations de l'œuvre au langage pictural flamand de l'époque. Dans la seconde, se trouvent les «copies exactes», réalisées pour la plupart au 17e siècle, déclinées avec une grande fidélité stylistique.

D'un point de vue culturel au sens large, cet engouement témoigne d'une réelle évolution des pratiques religieuses dans nos régions.

De icoon 'Onze Lieve Vrouw' van Kamerijk

Aan het einde van de middeleeuwen manifesteerde de fascinatie voor het Oosten zich in een religieuze en culturele praktijk die erg populair was: de cultus gewijd aan heiligenafbeeldingen uit het Oosten, of waarvan men dacht dat ze uit het Oosten kwamen.

Sinds de oprichting van het Latijnse Keizerrijk (een tijdelijke staat opgericht in het Byzantijnse Keizerrijk door de kruisvaarders tijdens de vierde kruistocht) onderhoudt Henegouwen bijzondere commerciële banden met het Heilige Land, wat de verwerving van heiligenafbeeldingen en relikwieën vergemakkelijkt. De icoon 'Onze Lieve Vrouw' in de kathedraal van Kamerijk is hiervan een goed voorbeeld.

Volgens een traditie die teruggaat tot de 15^e eeuw zou ze gemaakt zijn door heilige Lucas zelve. Ze wordt geschonken aan de kathedraal door de kanunnik Fursy de Bruille, die haar meebrengt uit Rome in 1440. In werkelijkheid gaat het om een Italiaans-Byzantijns werk uit de 14^e eeuw, waarschijnlijk geïnspireerd op een verloren Byzantijns prototype. Zodra ze wordt opgehangen in de kathedraal in 1451 wordt er een officiële cultus aan gewijd en lokt ze horden bedevaarders naar Kamerijk.

Vervolgens worden er talloze kopieën van het werk gemaakt in heel de Nederlanden, wat een aanzienlijke invloed had op de regionale artistieke productie. Deze kopieën kunnen in twee categorieën worden opgedeeld. In de eerste vinden we de 'interpretatieve kopieën' terug, gemaakt in de jaren 1450-1550 met aanpassingen van het werk aan de Vlaamse beeldtaal van die tijd. In de tweede categorie vinden we de 'exacte kopieën' terug, voor het merendeel vervaardigd in de 17e eeuw en uitgevoerd met een grote stilistische trouw.

Vanuit een breed cultureel standpunt getuigt deze bevestiging van een echte evolutie in de religieuze praktijken in onze streken.

Notre-Dame de Grâce

Huile sur bois

17e siècle (?)

Anonyme cambrésien ou hainuyer

Frasnes-lez-Buissenal, église Saint-Martin

Inscriptions: M(ATE)R D(E)I ou D(OMIN)I; IH(ESU)S

XR(ISTO)S

Entre le 15e siècle et l'époque actuelle, de nombreuses copies furent réalisées. Dans leur majorité, il s'agit de peintures sur panneau. Plusieurs se signalent par une recherche de grande fidélité stylistique au modèle. Même dans les exemplaires moins aboutis, on reconnaît clairement un parti «historiciste»: nous sommes en présence d'œuvres néo-byzantines, qui imitent l'art de l'icône.

Onze-Lieve-Vrouw van Genade

Olie op hout

17e eeuw (?)

Anonieme schilder uit de streek van Kamerijk of Henegouwen

Frasnes-lez-Buissenal, kerk Saint-Martin

Inscriptions: M(ATE)R D(E)I ou D(OMIN)I;

IH(ESU)S XR(ISTO)S

Tussen de 15e eeuw en nu werden er vele kopies gemaakt. Meestal ging het om schilderijen op paneel. Opvallend bij een groot aantal van die kopies is het streven naar een grote stylistische getrouwheid aan het model. Zelfs in minder geslaagde exemplaren merkt men duidelijk een 'historicistische' benadering: het gaat hier om neonbyzantijnse werken die de iconkunst imiteren.

Aquamanile

Laiton coulé et fer

12e - 13e siècle

Pays mosan

Morlanwelz, Musée royal de Mariemont,
inv. P.156 (coll. Raoul Warocqué)

Les aquamaniles sont des vases, de forme animale ou humaine, destinés aux ablutions des mains. Ils apparaissent en Europe au 12e siècle, dans le contexte des croisades. Le lavement des mains dans un but de purification à caractère religieux est l'une des pratiques rapportées d'Orient. À l'origine, l'usage de ces vases est réservé aux prêtres, avant, pendant et après la messe.

Aquamanile

Gegoten messing en ijzer

12e - 13e eeuw

Maasstreek

Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont,
inv. P.156 (coll. Raoul Warocqué)

Aquamanilen zijn kannen waaruit water wordt gegoten om de handen te wassen. Ze hebben de vorm van dieren of van mensen. Ze duiken in Europa op in de 12e eeuw, tegen de achtergrond van de kruistochten. Het wassen van de handen met oog op een religieus getinte zuivering is een praktijk die uit het Oosten werd meegebracht. Aanvankelijk is het gebruik van die kannen alleen voor priesters bedoeld, voor, tijdens en na de mis.

Bras-reliquaire, dit de saint Jacques

Bois recouvert d'argent
(partiellement doré), cuivre
doré, émaux champlevés,
cabochons, pierres.

Seconde moitié du 12e siècle
Binche, Fabrique d'église
de la Collégiale Saint-Ursmer

Cette pièce d'orfèvrerie a manifestement été réalisée dans la région mosane par un artiste inconnu. La finesse de l'œuvre a conduit certains auteurs à l'attribuer tantôt à Godefroid de Clair (ou de Huy), tantôt à Hugo d'Oignies lui-même. On peut y trouver un fragment du crâne de saint Thomas, du bras de saint Denis, de celui de saint Adrien et de celui de saint Jacques, des cheveux de la Vierge et de saint Pierre.

Armreliëkhouter, zognaamd van de heilige Jacobus

Hout bekleed met zilver (deels verguld),
verguld koper, champlevé email, cabochons, stenen.
Tweede helft van de 12e eeuw

Binche, Kerkfabriek van de Collégiale Saint-Ursmer

Dit toonbeeld van edelsmeedkunst kwam manifest tot stand in de Maasstreek en is van de hand van een onbekende kunstenaar. Omdat het werk zo fijn is uitgevoerd, wijzen bepaalde auteurs het toe aan Godfried van Hoei (of Godfried de Clair), of aan Hugo van Oignies zelf. De reliëkhouter bevat een fragment van de schedel van de heilige Thomas, van de arm van de heilige Denis, van die van de heilige Adriaan en van die van de heilige Jacobus, en van haren van de Maagd en van de heilige Petrus.

Statue de saint Antoine l'Ermite

Bois polychromé
Fin 16e - début 17e siècle
Soignies,
Musée du Chapitre
(Collégiale Saint-Vincent)

La dévotion à saint Antoine a connu une dimension nouvelle à partir du 11e siècle, à la suite de la translation de ses reliques en Europe. Saint Antoine devient un guérisseur, en particulier contre le fameux «mal des ardents», appelé aussi «feu de saint Antoine». En fait, il s'agit de l'ergotisme provoqué par un champignon vénéneux affectant le seigle, qui se décline en forme gangréneuse ou convulsive.

Statue équestre de saint Georges terrassant le dragon

Bois polychromé
18e siècle
Cordes, église Saint-Georges

Cette statue, probablement réalisée par un artiste hainuyer au 18e siècle, fait référence à l'iconographie populaire de saint Georges. Son culte, attesté en Palestine dès le 5e siècle, s'est répandu à travers l'Europe, principalement dans le sillage des croisades. La synergie était parfaite puisqu'elle permettait au soldat de s'identifier à ce paragon de la chevalerie. Plus tard, des confréries d'arbalétriers se rangèrent également sous sa protection.

Ruiterstandbeeld van de heilige Joris die de draak velt

Polychroom hout
18e eeuw
Cordes, kerk Saint-Georges

Dit standbeeld, vermoedelijk het werk van een Henegouwse kunstenaar uit de 18e eeuw, refereert aan de volkse iconografie van de heilige Joris. De verering van de heilige, waarvan er reeds in de 5^e eeuw sporen opduiken in Palestina, heeft zich verspreid over heel Europa, vooral in het kielzog van de kruistochten. De synergie was perfect, want zo kon de krijger zich identificeren met dit toonbeeld van ridderslijkheid. Later werd de heilige Joris ook de patroonheilige van de gilden van de kruisboogschutters.

VI. Voyages en Orient - Reizen naar het Oosten

Georges LENGHERAND (1re moitié du 15e siècle - 1500)

Georges Lengherand est successivement bailli d'Havré, receveur général du Hainaut, conseiller au conseil ordinaire et premier clerc du grand baillage de Hainaut ainsi que mayeur de la ville de Mons. Ces mandats l'amènent à remplir diverses missions importantes comme celle qui l'envoie, en 1481, à Beaumont pour y ouvrir une enquête sur les travaux de fortifications qui s'y exécutent depuis quatre ans.

En 1486, il suspend son mandat politique et entreprend un voyage à Rome et en Palestine. Le marquis Godefroy de Ménilglaise publie, au 19e siècle, sous le titre *Voyage de Georges Lengherand, mayeur de Mons en Haynaut, à Venise, Rome, Jérusalem, Mont Sinaï et le Kayre, 1485-1486* les deux manuscrits qu'il laisse en témoignage de son périple.

De son passage en Palestine, il laisse une description des lieux saints, des événements de l'histoire sacrée de Jésus, des indulgences liées à la visite de divers édifices. Ces notes dépourvues d'émotions personnelles changent de ton quand il évoque sa découverte du lieu de la crucifixion. Il relate avec plus d'originalité la visite des sites liés à l'Ancien Testament. Il explore Gaza, le mont Oreb et le Sinäi. Il parcourt le Caire, Babylone et Damiette d'où il prend le bateau pour Venise. Il rentre à Mons en passant par le Tyrol et Cologne.

À son retour à Mons, il reprend ses fonctions. Il s'éteint le 15 mai 1500.

Georges LENGHERAND, Voyage en Terre sainte
Papier
Fin 15e - début 16e siècle
Lille, Bibliothèque municipale, ms. 145.

Georges LENGHERAND (1ste helft van de 15e eeuw - 1500)

Georges Lengherand is achtereenvolgens baljuw van Havré, algemene ontvanger van Henegouwen, adviseur van de Gewone Raad en eerste klerk van het groot baljuwschap van Henegouwen, net als burgemeester van de stad Bergen. Deze mandaten brengen hem tot het vervullen van verschillende belangrijke missies. Zo wordt hij in 1481 naar Beaumont gestuurd om onderzoek te doen naar de versterkingswerken die er al sinds vier jaar bezig waren.

In 1486 schort hij zijn politiek mandaat op en gaat hij op reis naar Rome en Palestina. Markies Godefroy de Ménilglaise publiceert in de 19e eeuw de twee manuscripten die Lengherand achterlaat als getuigenis van zijn rondreis, met als titel *Voyage de Georges Lengherand, mayeur de Mons en Haynaut, à Venise, Rome, Jérusalem, Mont Sinaï et le Kayre, 1485-1486*.

Van zijn doortocht in Palestina laat hij een beschrijving na van de heilige plaatsen, gebeurtenissen uit de heilige geschiedenis van Jezus, afdelen die verband houden met het bezoek van verschillende bouwwerken. Deze notities, waar geen persoonlijke emoties in zijn verwerkt, veranderen van toon als hij zijn ontdekking beschrijft van de plaats van kruisiging. Hij vertelt met meer originaliteit over zijn bezoek aan de sites uit het Oude Testament. Hij verkent Gaza, de berg Oreb en de Sinäi. Hij trekt door Cairo, Babylon en Damiette, waar hij de boot neemt voor Venetië. Hij keert terug naar Bergen via Tirol en Keulen.

Bij zijn terugkeer naar Bergen neemt hij zijn ambt weer op. Hij sterft op 15 mei 1500.

Georges LENGHERAND, Voyage en Terre sainte
Papier
Einde 15e - begin 16e eeuw
Rijssel, Bibliothèque municipale, ms. 145.

Ogier de Busbecq achetant à Constantinople l'étendard royal d'Espagne à des pirates turcs

Huile sur toile (?)

Signé Jean Baptiste HUYSMANS; daté de 1904 Bousbecque, Mairie.

Ogier van Busbeke die in Constantinopel het koninklijke vaandel van Spanje koopt van Turkse piraten

Olie op doek (?)

Gesigneerd Jean Baptiste HUYSMANS; gedateerd 1904 Bousbecque, Gemeentehuis.

L'humaniste Ogier Ghislain de Busbecq, ambassadeur à Constantinople

Ogier Ghislain de Busbecq, né à Comines en 1522 et mort en 1592, au château de Maillot (près de Rouen) est reconnu comme l'un des plus grands humanistes de son temps.

Précepteur de plusieurs princes de la famille de Habsbourg, il mène en parallèle des activités diplomatiques. À Constantinople par exemple, il parvient à obtenir une trêve entre le Saint Empire germanique et l'Empire ottoman.

Ce diplomate polyglotte s'illustre aussi par son érudition. Au cours d'un premier séjour en Turquie, il fait la découverte d'une copie du testament politique de l'empereur Auguste, gravée sur les murs d'un temple romain. À son retour, il rapporte dans ses bagages une collection de monnaies antiques, plus de 255 manuscrits grecs, byzantins et arabes, ainsi qu'un ensemble de termes rassemblés auprès des derniers représentants des Goths de Crimée.

Ogier de Busbecq passe également pour avoir introduit en Europe la plante, vénérée dans l'Empire ottoman, qu'il nomme « tulipam », la tulipe. Il choisit peut-être ce nom parce que son interprète turc compare la fleur aux pétales fermés à un turban (*dulban*, en turc). La tulipomanie gagne très rapidement les Provinces-Unies.

Écrivain fécond, Ogier laisse la relation de son ambassade à Constantinople sous la forme littéraire de quatre lettres. Il est aussi l'auteur d'un bon nombre de documents codés qui n'ont pas encore pu être déchiffrés.

De humanist Ogier Ghislain van Busbeke, ambassadeur in Constantinopel

Ogier Ghislain van Busbeke, geboren te Komen in 1522 en gestorven in 1592 op het kasteel van Maillot (dichtbij Rouen), wordt erkend als een van de grootste humanisten van zijn tijd.

Hij is leermeester van verschillende prinses uit het huis van de Habsburgers, maar heeft daarnaast ook diplomatieke activiteiten. In Constantinopel slaagt hij er bijvoorbeeld in om een wapenstilstand tot stand te brengen tussen het Rooms Duitse Rijk en het Ottomaanse Rijk.

Deze meertalige diplomaat is ook bekend om zijn geletterdheid. Tijdens een eerste verblijf in Turkije ontdekte hij een kopie van het politiek testament van keizer Augustus, gegraveerd op de muren van een Romeinse tempel. Bij zijn terugkeer brengt hij een collectie antieke muntstukken mee, meer dan 255 Griekse, Byzantijnse en Arabische manuscripten en een reeks termen verzameld bij de laatste vertegenwoordigers van de Goten op de Krim.

Ogier van Busbeke staat ook bekend voor het introduceren in Europa van de tulp, die in het Ottomaanse Rijk werd vereerd en die hij 'tulipam' noemt. Hij kiest deze naam mogelijk omdat zijn Turkse tolk de bloem met gesloten bloembladen vergeleek met een tulband (*dulban* in het Turks). De tulpenmanie bereikt al snel de Verenigde Provincies.

Ogier bundelt zijn ervaringen als ambassadeur in Constantinopel in vier literaire brieven. Hij is ook de schrijver van heel wat gecodeerde documenten, die nog steeds niet ontcijferd werden.

Jean ZUALLART (1542 - 1634)

Outre la fonction de mayer d'Ath qu'il occupe de 1584 à sa mort, Jean Zuallart est également connu pour le récit qu'il publie de son pèlerinage en Terre sainte.

Durant son mayorat, il fait preuve d'une indéfectible fidélité au roi d'Espagne et à l'Église catholique romaine. C'est dans les premières années où il occupe cette fonction qu'il devient le précepteur des fils de Richard de Mérode, seigneur de Frentzen. Il les emmène en voyage de formation et leur laisse une forte impression puisque l'un d'eux lui fait promettre de l'accompagner partout où il voudrait se rendre.

Suite à cette promesse, Jean Zuallart s'embarque en pèlerinage. Il prépare soigneusement son voyage. Il prend la mer à Venise en mai 1586 et arrive deux mois plus tard à Jérusalem. Il visite la ville et est reçu comme chevalier du Saint-Sépulcre.

Heureux d'avoir accompli ce périple, à l'instigation de ses compagnons, il rassemble les notes et croquis réalisés durant son voyage et les édite à ses frais sous le titre *Il devotissimo Viaggio di Gerusalemme*. Il dédie cet ouvrage au prince Édouard Farnèse en 1587. En 1608, il en fait paraître à Anvers une première édition française qu'il accroît de nombreuses références glanées dans ses lectures et de digressions sur l'histoire, la géographie et les habitants des pays visités.

Hormis le récit de son pèlerinage, Jean Zuallart laisse une *Description de la ville d'Ath* considérée comme le premier essai historique sur la ville.

Le Tresdevot Voyage de Ierusalem, Avec les Figures des lieux saints, & plusieurs autres, tirées au naturel. Faict & descript par Jean Zuallart, Chevalier du saint Sepulchre de nostre Seigneur, Mayeur de la Ville d'Ath en Haynaut, &c.
Anvers, Arnould Coninx, 1608.
Ath, Archives de la Ville, inv. A574M.

Antwerpen, Arnould Coninx, 1608.
Aat, Stads archieven, inv. A574M.

Jean ZUALLART (1542 - 1634)

Jean Zuallart, burgemeester van Aat van 1584 tot aan zijn overlijden in 1634, is ook bekend voor de publicatie van het verhaal over zijn bedevaart naar het Heilig Land.

Als burgemeester van Aat toont hij een onverbreekbare trouw aan de koning van Spanje en aan de katholieke Roomse Kerk. Het is gedurende de eerste jaren van zijn burgemeestersambt dat hij, om tot nu toe onbekende redenen, leraar wordt van de zonen van Richard van Merode, Heer van Frentzen. Hij neemt hen mee op een studiereis en maakt zoveel indruk op de jongelui dat één van hen Zuallart doet beloven zijn leerling te begeleiden op iedere reis die deze nog zou maken.

In overeenstemming met deze belofte vertrekt Jean Zuallart op bedevaart. Zijn reis bereidt hij zorgvuldig voor. Hij gaat scheep in Venetië in mei 1586 en komt twee maanden later aan in Jeruzalem. Hij bezoekt de stad en wordt ontvangen als Ridder van het Heilig Graf.

Tevreden deze reis gemaakt te hebben en aangeemoedigd door zijn reisgenoten, publiceert hij in eigen beheer *Il devotissimo Viaggio di Gerusalemme* op basis van zijn nota's en schetsen. Hij draagt het werk op aan Prins Eduardo Farnese in 1587. In 1608 laat hij een eerste franstalige uitgave publiceren

in Antwerpen. Hij breidt het werk uit met talrijke referenties verzameld uit een uitvoerige bibliografie en uiteenzettingen over geschiedenis en geografie van de landen die hij bezocht had.

Naast het verhaal van zijn bedevaart, laat Jean Zuallart ook een monografie na, *Description de la ville d'Ath*, beschouwd als het eerste historische essay over de stad.

Charles-Joseph DE LIGNE (1735 - 1814)

Grand écrivain et homme de guerre, il passe la plus grande partie de son enfance à Belœil. Témoin de nombreuses batailles dès son plus jeune âge, il montre un grand intérêt pour les combats. Rapidement, sa passion pour l'écriture vient s'ajouter à son goût pour les armes.

À la mort de son père, il entre en possession de la fortune familiale. Il fait embellir le château de Belœil qui devient un des lieux les plus renommés d'Europe. À côté de la cour, le prince de Ligne fréquente tous les salons renommés du monde philosophique.

En tant qu'écrivain, son inspiration se nourrit également au contact d'Orientaux. Il en rencontre à l'occasion de son séjour auprès de l'impératrice Catherine II de Russie et de l'empereur germanique Joseph II.

En 1787, une nouvelle occasion se présente d'entrer en contact avec des orientaux, musulmans cette fois. Catherine II et Joseph II reprennent les hostilités avec la Sublime Porte. S'en suivent trois ans de conflit que le prince consigne dans *Lettres sur la dernière guerre des Turcs* et *Relations de ma campagne contre les Turcs*. Charles-Joseph se rend ensuite en Moldavie où il découvre le mode de vie byzantin au contact de familles phanariotes, un groupe social originaire du quartier grec d'Istanbul.

À travers les différents écrits du prince de Ligne apparaît une véritable volonté de découvrir les peuples orientaux, de cerner leurs qualités, même si ses œuvres témoignent des préjugés de son temps.

Karel-Josef, prins VAN LIGNE (1735 - 1814)

De prins, een groot schrijver en militair, brengt het grootste deel van zijn jeugd door in Belœil. Vanaf prille leeftijd is hij getuige van vele strijden. Deze gebeurtenissen wekken bij hem een grote interesse in gevechten.

Bij de dood van zijn vader komt hij in het bezit van het familiefortuin. Hij laat het kasteel van Belœil verfraaien, dat uitgroeit tot een van de meest gerenommeerde plaatsen van Europa. De prins van Ligne gaat niet alleen om met het hof, hij bezoekt ook alle gerenommeerde salons uit de filosofische wereld.

Als schrijver haalt hij veel van zijn inspiratie ook uit het contact met het Oosten. Hij komt ermee in contact tijdens zijn verblijf bij keizerin Catherina II van Rusland en de Duitse keizer Jozef II.

In 1787 komt er een nieuwe gelegenheid om in contact te komen met oosterlingen, moslims dit keer. Catherina II en Jozef II bereiden zich voor om de vijandigheden weer op te nemen met de Verheven Porte. Hierna volgen drie jaren van conflict waar de prins over schrijft in *Lettres sur la dernière guerre des Turcs* en *Relations de ma campagne contre les Turcs*. Karel-Josef gaat hierna naar Moldavië, waar hij de Byzantijnse manier van leven ontdekt door in contact te komen met Fanariotische families, een sociale groep die afkomstig is van de Griekse wijk van Istanbul.

Uit de verschillende geschriften van prins van Ligne blijkt zijn authentieke verlangen om de oosterse volkeren te leren kennen, hun kwaliteiten te doorgronden, en dit ondanks het feit dat de vooroordelen van zijn tijdperk uit zijn werken spreken.

▲ Le Prince Charles-Joseph DE LIGNE.
Prins Karel-Josef VAN LIGNE.

Émile PRISSE d'AVENNES (1807 - 1879)

Destiné initialement à une carrière au barreau, Émile Prisse d'Avennes fait ses études à l'«École royale d'Arts et Métiers» de Paris.

En 1826, pauvre et orphelin, il prend part à la guerre d'indépendance de la Grèce contre l'occupant turc et occupe ensuite le poste de secrétaire du gouverneur général des Indes. Après avoir démissionné, il part en Palestine et est nommé chevalier du Saint-Sépulcre pour avoir sauvé le temple de Jérusalem.

De 1827 à 1844, on le retrouve en Égypte et en Nubie qu'il parcourt et explore. Le vice-roi d'Égypte, Mohamed-Ali, dont il gagne l'estime, lui confie diverses fonctions officielles. Dès 1836, il y renonce pour s'adonner exclusivement à sa passion, l'égyptologie.

Après dix-sept années passées en Orient, il rentre au pays en 1844. De ses voyages, il ramène d'innombrables documents, dessins, aquarelles, photographies, plans, croquis et publie une quantité de mémoires, de notices. On lui doit aussi l'une des premières descriptions de l'art de l'époque d'Akhénaton.

Envoyé en mission scientifique par Napoléon III, il retourne en Égypte de 1858 à 1860. Il en revient avec un véritable reportage.

On retiendra également de lui trois œuvres maîtresses, illustrées par des dessins et des estampes des reliefs: *Les monuments égyptiens* (1847), *Histoire de l'art égyptien d'après les monuments depuis les temps les plus reculés jusqu'à la domination romaine* (1858-1879) et *L'Art arabe d'après les monuments du Kaire* (1877).

Émile PRISSE d'AVENNES (1807 - 1879)

Het was de bedoeling dat Émile Prisse d'Avennes een carrière aan de balie uitbouwde. Hij studeert aan de 'École royale d'Arts et Métiers' in Parijs.

In 1826, alleen en wees, vertrekt hij dan naar de Griekse onafhankelijkheidsstrijd tegen de Turkse bezetter en wordt daarna secretaris van de algemene gouverneur van Indië. Hij neemt zijn ontslag en vertrekt naar Palestina, waar hij wordt benoemd tot ridder van het Heilig Graf omdat hij de tempel van Jeruzalem heeft gered.

Van 1827 tot 1844 is hij te vinden in Egypte en Nubië. Hij reist rond en exploreert. Hij wint het respect van de vicekoning van Egypte, Mohamed-Ali, die hem verschillende officiële functies toevertrouwt. Vanaf 1836 ziet hij ervan af om zich uitsluitend te wijden aan zijn passie, egyptologie.

Na zijn zeventienjarig verblijf in het Oosten gaat hij in 1844 terug naar huis. Van zijn reizen brengt hij ontelbaar veel documenten mee, tekeningen, aquarellen, foto's, plannen en schetsen. Bij zijn terugkeer publiceert hij een grote hoeveelheid memoires en notities. Aan hem hebben we ook een van de eerste beschrijvingen te danken van de kunst van het tijdperk van Echnaton.

Napoleon III stuurt hem op wetenschappelijke missie. Hij verblijft opnieuw in Egypte tussen 1858 en 1860 en komt terug met een echte reportage.

We kennen hem ook van zijn drie meesterwerken geïllustreerd met tekeningen en gravures in reliëf en gerealiseerd door Prisse d'Avennes: *Les monuments égyptiens* (1847), *Histoire de l'art égyptien d'après les monuments depuis les temps les plus reculés jusqu'à la domination romaine* (1858-1879) en *L'Art arabe d'après les monuments du Kaire* (1877).

**Planche extraite de Émile PRISSE
D'AVENNES et P. MARCHANDON DE LA FAYE,
*Histoire de l'art égyptien d'après les
monuments depuis les temps les plus
reculés jusqu'à la domination romaine***

Paris: A. Bertrand, 1878-1879. - 3 t. en 2 vol.;
Ex-libris: O. Borelli
Namur, Bibliothèque universitaire Moretus
Plantin, inv. R XIX D 38

Émile Prisse d'Avennes (1807-1879) est le premier égyptologue à publier une *Histoire de l'art égyptien*. Dans cet ouvrage, de nombreuses planches sont consacrées à la décoration de l'intérieur des chapelles des tombes privées du Nouvel Empire. Figure également l'une des premières descriptions de l'art de l'époque d'Akhénaton.

**Plank extract uit Émile PRISSE D'AVENNES
en P. MARCHANDON DE LA FAYE, *Histoire
de l'art égyptien d'après les monuments
depuis les temps les plus reculés jusqu'à
la domination romaine***

Paris: A. Bertrand, 1878-1879. - 3 t. in 2 vol.;
Ex-libris: O. Borelli
Namen, Bibliothèque universitaire Moretus
Plantin, inv. R XIX D 38

Émile Prisse d'Avennes (1807-1879) is de eerste Egyptoloog die een *Geschiedenis van de Egyptische kunst schrijft*. In dit werk bespreekt hij heel wat prenten aan de binnendecoratie van de privé grafkapellen van het Nieuwe Keizerrijk. Het boek bevat ook een van de allereerste beschrijvingen van de kunst uit de tijd van Echnaton.

Héliopolis

Le 20 mars 1800, s'engage la bataille d'Héliopolis. Dix mille Français réussissent à y vaincre l'armée turque dont l'importance varie selon les sources entre 60 et 80.000 hommes.

Ce combat prend place dans le cadre de la Campagne d'Égypte, expédition militaire menée par le général Bonaparte et ses successeurs de 1798 à 1801, afin de s'emparer de l'Égypte et de l'Orient.

À cette occasion, Bonaparte souhaite une étude scientifique complète du pays. Aux militaires, il adjoint des savants et des artistes. Leurs travaux sont publiés dans la *Description de l'Égypte*. Le plan d'Héliopolis qui s'y trouve est le plus ancien relevé connu des vestiges de la cité antique.

Héliopolis, « cité du Soleil », est le nom grec de l'agglomération appelée *Iounou* à l'époque pharaonique. Conçue comme le lieu d'émergence première du Soleil, Rê-Atoum, créateur de l'univers, c'est le centre théologique du plus grand temple solaire d'Égypte. Son appellation arabe *Ayn Shams* « la source du soleil » en garde le souvenir.

Le rayonnement spirituel de cette ville, est souligné par les auteurs anciens tels Hérodote, Strabon et Diodore de Sicile, puis par les voyageurs occidentaux et arabes à partir du Moyen Âge. La tradition chrétienne en fait un lieu de séjour important de la sainte Famille. L'arbre de Matariya, qui, selon la légende sert de refuge à la Vierge et à l'Enfant, attire de nombreux pèlerins. Ils ramènent de leur voyage du baume, récolté dans le jardin des baumiers tout proche.

On ne connaît aucune représentation de l'antique Héliopolis dont la désaffection se marque petit à petit à partir de l'époque ptolémaïque (323-30 AC.). La cité ancienne sert de carrière de pierres. Ses nombreux obélisques ont été disséminés à Alexandrie, ensuite à Rome dès l'Antiquité, puis à Londres et à New York au 19e siècle.

Heliopolis

Op 20 maart 1800 begint het gevecht van Heliopolis. Tienduizend Fransen slagen erin om het Turkse leger te verslaan dat in grootte, al naar gelang de bronnen, varieert van 60 tot 80.000 mensen.

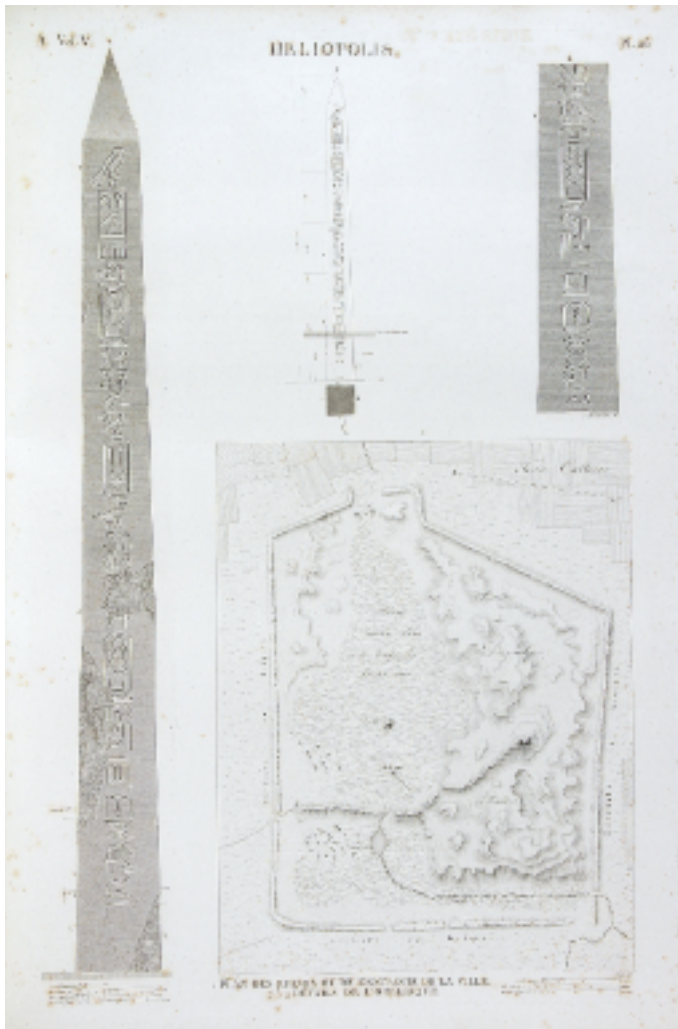
Deze strijd vindt plaats in het kader van de Egyptische campagne, een militaire expeditie die generaal Bonaparte en zijn opvolgers voerden van 1798 tot 1801, om zich meester te maken van Egypte en het Oosten.

Voor die gelegenheid wenst Bonaparte een volledige wetenschappelijke studie van het land. Hij voegt geleerden en artiesten toe aan zijn leger. Hun werken worden gepubliceerd in de *Description de l'Égypte*. Het plan van Heliopolis, dat hierin te vinden is, is het oudste gekende overzicht van de overblijfselen van de antieke stad.

Heliopolos, de 'stad van de zon', is de Griekse naam van de agglomeratie die tijdens het tijdperk van de farao's *Iunu* werd genoemd. De plek werd beschouwd als de eerste ontstaansplek van de God Atoem-Re, de schepper van het universum, en was het theologisch centrum van de grootste zonnempel van Egypte. De Arabische benaming *Ayn Shams* of 'bron van de zon' herinnert hieraan.

De spirituele uitstraling van deze stad werd door diverse auteurs zoals Herodotus, Strabo en Diodoros van Sicilië benadrukt, en vanaf de Middeleeuwen ook door Westerse reizigers en Arabieren. De Christelijke traditie maakt er een belangrijke verblijfplaats van voor de Heilige Familie. De boom van Matariya die volgens de legende als toevluchtsoord heeft gediend voor de Maagd en het Kind, trekt veel pelgrims aan. Van hun tocht brengen ze balsem mee die dichtbij wordt geoogst in een tuin met balsembomen.

Er is geen enkele afbeelding gekend van het oude Heliopolis, dat beetje bij beetje begon te vervallen vanaf het ptolemeïsche tijdperk (323-30 AC.). De oude stad fungeerde als steengroeve. Haar vele obeliskken werden verspreid tot Alexandrië, en daarna, vanaf de Oudheid, tot Rome, om vervolgens naar Londen en New York te reizen in de 19e eeuw.

Description de l'Égypte ou recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française, publié par ordre du gouvernement. Antiquités.

Planches t. V, Paris, Imprimerie royale, 1812.

Planche 26 (gravure sur cuivre). Plan des ruines de la ville d'Héliopolis et détails de l'obélisque de Sésotris Ier, Michel-Ange Lancret, Jean-Marie Dubois-Aymé et Pierre Jacotin.

Morlanwelz, Musée royal de Mariemont, inv. 1078 / R 39.

Description de l'Égypte ou recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française, publié par ordre du gouvernement. Antiquités.

Platen t. V, Parijs, Kijzerlijke drukkerij, 1812.

Plaat 26 (gegraveerd op koper). Plan van ruines van de stad Heliopolis en details van de obelisk de Sesotris de eerste, Michel-Ange Lancret, Jean-Marie Dubois-Aymé et Pierre Jacotin.

Morlanwelz, Koninklijk Museum van Mariemont, inv. 1078 / R 39.

Juliette de Robersart en voyage

De la jeunesse de la comtesse Juliette de Robersart (1824-1900), née à Mons, on ne sait pas grand-chose. Adolescente, elle est envoyée dans une institution religieuse parisienne. Profondément affectée par les décès successifs de sa mère, de son père, puis de son frère cadet, elle effectue sur les traces de ce dernier un voyage en Espagne et au Maroc.

En 1862, Juliette, très attachée à la foi catholique se rend à Rome pour y participer aux réunions de catholiques ultraconservateurs rassemblés pour la défense du pape Pie IX. C'est là qu'elle rencontre l'écrivain Louis Veuillot (1813-1883). Ils échangent une abondante correspondance. Il décide de révéler le talent littéraire de Juliette en publiant ses lettres. C'est ainsi que paraissent les *Lettres d'Espagne* qui doivent des commentaires élogieux à la brillante épistolière.

En Égypte et au Proche-Orient, Juliette renoue avec la tradition du pèlerinage en Terre sainte. Grande voyageuse, elle n'a pas froid aux yeux. Dans ses bagages, elle emporte révolvers, fusil, poudre et cartouches, ce qui inquiète sa famille. Au cours de son périple, J. de Robersart tient un journal publié en 1867, sous le titre *Orient. Égypte. Journal de voyage dédié à sa famille par Mme la comtesse Juliette de Robersart*. La même année paraissent deux volumes intitulés cette fois: *Orient. Syrie. Journal de voyage dédié à sa famille par Mme la comtesse Juliette de Robersart*. Le voyage de la comtesse commence en Égypte. De là, elle se rend à Jérusalem, visite la Syrie, l'Asie Mineure et la Grèce.

Elle effectuera encore quelques voyages en Sicile, à Rome, en Algérie, en Espagne. À partir de 1879, elle interrompt périple et publications. Juliette de Robersart termine sa vie en 1900 au château de Wambrechies, près de Lille.

Juliette de Robersart op reis

Over de jeugd van gravin Juliette de Robersart (1824-1900), geboren te Bergen, weten we niet bijster veel. Als tiener wordt ze naar een religieus instituut in Parijs gestuurd. Diep getroffen door het opeenvolgend overlijden van haar moeder, vader en vervolgens haar jongste broer, maakt ze in de sporen van deze laatste een reis naar Spanje en Marroko.

In 1862 gaat Juliette, die erg gehecht is aan het katholieke geloof, naar Rome om er deel te nemen aan vergaderingen van ultraconservatieve katholieken die zich verenigen ter verdediging van paus Pius IX. Hier ontmoet ze de schrijver Louis Veuillot (1813-1883). Ze voeren een rijke briefwisseling. Hij besluit om het schrijverstalent van Juliette te ontsluiten door haar brieven te publiceren. Zo verschijnen de *Lettres d'Espagne* waarop de briljante briefvriendin veel lovende kritiek krijgt.

In Egypte en het Nabije Oosten sluit Juliette zich weer aan bij de traditie van de bedevaart naar het Heilig Land. Ze is een ervaren reiziger en voor geen kleintje vervaard. In haar bagage neemt ze revolvers, een geweer, poeder en kogels mee, wat haar familie verontrust. Tijdens haar rondreis houdt Juliette de Robersart een dagboek bij, dat wordt gepubliceerd in 1867, onder de titel *Orient. Égypte. Journal de voyage dédié à sa famille par Mme la comtesse Juliette de Robersart*. Datzelfde jaar verschijnen twee volumes met de titel *Orient. Syrie. Journal de voyage dédié à sa famille par Mme la comtesse Juliette de Robersart*. De reis van de gravin begint in Egypte. Van daaruit gaat ze naar Jeruzalem en bezoekt ze Syrië, Klein-Azië en Griekenland.

Ze zou nog andere reizen maken naar Sicilië, Rome, Algerije en Spanje. Vanaf 1879 onderbreekt ze haar reizen en publicaties. Juliette van Robersart overlijdt in 1900 op het kasteel van Wambrechies, vlakbij Rijsel.

Portrait de la comtesse Juliette de Robersart par son frère Raymond.

Portret van gravin Juliette de Robersart door haar broer Raymond.

VII. Perceptions d'Orient - Opmvattingen over het Oosten

François-Joseph Navez (1787-1869)

Élève à l'Académie des Beaux-Arts de Bruxelles et de P.J.C. François, Fr.-J. Navez reçoit une formation néo-classique. Peintre de sujets religieux, historiques et familiers, il est aussi un fécond portraitiste. Lauréat en 1811 au premier salon de la Société des Beaux-Arts avec *le Serment de Brutus*, il se fait couronner l'année suivante au Salon de Gand, avec *Virgile lisant à Auguste le VIe livre de l'Eneïde*.

Fervent admirateur de David, il le rejoint en 1813 à Paris et le suit dans son exil à Bruxelles. Grâce à David encore, Navez reçoit, en 1817, une subvention de la Société des Beaux-Arts qui lui permet de poursuivre ses études à Rome. Il y passe quatre ans et demi. C'est en Italie qu'il réalise sa vaste toile *Agar dans le désert* (1820).

En 1822, il est de retour en Belgique. En 1823, il voyage dans les provinces septentrionales de Pays-Bas. À son retour, il se fixe définitivement en Belgique. C'est à cette époque que le peintre occupe nombre de fonctions officielles dans le domaine des Beaux-Arts.

Fidèle en amitié, François-Joseph Navez a également échangé une nombreuse correspondance avec ses amis français. À sa mort, la Bibliothèque royale s'enrichit d'un véritable trésor de lettres. Parmi plus de deux mille autographes, on en dénombre près de sept cents d'artistes français de renom.

Il termine sa vie à Bruxelles, perdant la vue et l'ouïe, entouré des soins attentifs de son gendre, le peintre Portaels.

▲ **François-Joseph NAVEZ, *Agar et Ismaël dans le désert***
Crayon sur papier, 1819
Bruxelles, Musées royaux des Beaux-Arts, inv. 7517.

Potlood op papier, 1819
Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, inv. 7517.

François-Joseph Navez (1787-1869)

Fr.-J. Navez, leerling op de academie voor schone kunsten in Brussel en van P.J.C. François, krijgt een neoklassieke opleiding. Hij schildert religieuze, geschiedkundige en doordeweekse onderwerpen en is ook een vruchtbaar portretschilder. In 1811 is hij winnaar van de eerste tentoonstelling van de *Société des Beaux-Arts* met *le Serment de Brutus*. Het jaar daarop wordt hij

onderscheiden op de tentoonstelling van Gent met *Virgile lisant à Auguste le VIe livre de l'Eneïde*.

Navez is een groot bewonderaar van David en volgt hem in zijn ballingschap naar Brussel. Nog dankzij David krijgt Navez, in 1817, een subsidie van de *Société des Beaux-Arts*, wat hem de mogelijkheid geeft om zijn studies in Rome verder te zetten. Hij brengt er 4,5 jaar door. Het is in Italië dat hij zijn groot doek zal realiseren, *Agar dans le désert* (1820).

In 1822 is hij terug in België. In 1823 reist hij door de noordelijke provincies van Nederland. Bij zijn terugkeer vestigt hij zich definitief in België. Tijdens deze periode heeft de schilder diverse officiële functies in het domein van Schone Kunsten.

François-Joseph Navez, die een trouwe vriend is, heeft ook een uitgebreide correspondentie gevoerd met zijn Franse vrienden. Bij zijn dood krijgt de Koninklijke Bibliotheek een echte schat aan brieven in handen. Bij de meer dan tweeduizend opdrachten zijn er bijna zevenhonderd van gerenommeerde Franse kunstenaars.

Hij sluit zijn laatste dagen in Brussel, wordt geleidelijk doof en blind, maar weet zich omringd door de liefhebbende zorgen van zijn schoonzoon, de schilder Portaels.

Louis GALLAIT (1810-1887)

Louis Gallait est formé à l'École de dessin de Tournai par Corneille Cels (1778-1859) puis par Philippe Auguste Hennequin (1762-1833) qui prolongera la formation académique du jeune Louis dans son propre atelier.

Le Denier de César vaut à Louis Gallait, en 1832, le grand prix d'histoire au concours organisé dans le cadre du Salon de la Société des Beaux-Arts et de Littérature de la ville de Gand. C'est à Anvers qu'il peint *Le Christ guérissant l'aveugle*. Grâce à la vente de cette toile, le peintre débutant part à Paris. Il y étudie les grands peintres au Louvre et se forge au contact d'Ary Scheffer (1795-1858), une manière «juste milieu», un romantisme pondéré exprimant des sentiments réfléchis.

À Paris, au Salon de 1835, il expose *Le Serment de Vargas*. Remarqué par la critique, il reçoit alors des commandes du Musée historique de Versailles.

En 1841, *L'abdication de Charles-Quint* vaut à Gallait plusieurs distinctions honorifiques et une réputation européenne. Le gouvernement belge s'emploie alors à fixer le peintre dans son pays natal avec de nombreuses commandes.

En 1844, l'artiste se marie et s'installe à Schaerbeek. Il poursuit sa production de peintures historiques parmi lesquelles on peut citer *Le Couronnement de Baudouin de Constantinople*.

Louis Gallait développe une importante activité de portraitiste et de peintre de genre amorcée dès 1835.

Louis GALLAIT (1810-1887)

Louis Gallait krijgt een opleiding in de tekenschool van Doornik bij Corneille Cels (1778-1859), en daarna bij Philippe Auguste Hennequin (1762-1833), die de academische vorming van de jonge Louis in zijn eigen atelier zal verder zetten.

Voor *Le denier de César* krijgt Gallait in 1832 de grote prijs voor geschiedenis tijdens een wedstrijd die wordt georganiseerd in het kader van de beurs van de Academie voor literatuur en schone kunsten van de stad Gent. In Antwerpen schildert hij *Le Christ guérissant l'aveugle*. Dankzij de verkoop van dit doek, vertrekt de beginnende schilder naar Parijs. Hij bestudeert er de grote schilders in het Louvre en vindt via contacten met Ary Scheffer (1795-1858) zijn eigen 'gulden middenweg', een nuchtere romantiek die uiting geeft aan doordachte gevoelens.

In Parijs, op het Salon van 1835, stelt hij *Le serment de Vargas* tentoon. Hij wordt opgemerkt door de critici en krijgt een bestelling van het Historisch Museum van Versailles.

In 1841 krijgt Gallait een Europese reputatie en diverse onderscheidingen met *L'abdication de Charles-Quint*. De Belgische regering zorgt er dan voor dat de schilder in zijn geboorteland wordt geïnstalleerd met verschillende bestellingen.

In 1844 trouwt de kunstenaar en vestigt hij zich in Schaerbeek. Hij gaat verder met de productie van geschiedkundige schilderijen. We citeren hier: *Le Couronnement de Baudouin de Constantinople*.

Vanaf 1835 wordt ook Louis Gallait een erg begaafd portretschilder.

Louis GALLAIT, *Le couronnement de Baudouin de Constantinople*
Papier marouflé sur toile
c. 1847
Bruxelles, Musées royaux des Beaux-Arts,
inv. 4231.

Gemaroufleerd papier op doek
c. 1847
Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten,
inv. 4231.

VIII. Inspirations d'Orient - Inspiratie uit het Oosten

Encadrement de fenêtre dans la salle «égyptienne». Musée royal de Mariemont.
Vensterkader in de 'egyptische' zaal. Koninklijke Museum van Mariemont.

La franc-maçonnerie en Hainaut

La franc-maçonnerie belge possède une partie de ses racines historiques en Hainaut. Durant l'Ancien Régime, des loges ont été constituées à Mons et à Tournai. C'est à l'époque de l'impératrice Marie-Thérèse d'Autriche que la franc-maçonnerie se développa partout dans nos régions. «La Parfaite Harmonie» à Mons, «L'Unanimité» à Tournai (1765 ?) ou «Les Inséparables Amis» à Tournai (1767) témoignent de cet âge d'or. Dans certaines villes frontalières comme Tournai, la franc-maçonnerie fut importée, soit d'Angleterre par le biais des officiers en poste dans le cadre du Traité de la Barrière, soit de France.

La franc-maçonnerie est une société progressiste et adogmatique réunissant des hommes et des femmes de tous horizons pour défendre des valeurs de liberté, d'égalité et de fraternité. Elle pratique la bienfaisance et se veut universelle. Elle s'entoure d'un certain ésotérisme dont l'objectif est d'extraire chaque membre des soucis du quotidien tout en lui apportant la découverte progressive de symboles et de rituels qui forment la culture de cette société.

C'est dans cet esprit universaliste qu'il faut comprendre la référence de la franc-maçonnerie à l'Orient ainsi que la présence non archéologique, dans l'architecture de certains temples, d'un décorum évoquant l'Égypte antique.

De vrijmetselarij in Henegouwen

De historische wortels van de Belgische vrijmetselarij liggen deels in Henegouwen. Tijdens het Ancien Régime werden er loges opgericht in Bergen en Doornik. Het is ten tijde van keizerin Maria Theresia van Oostenrijk dat de vrijmetselarij zich overal in onze streken ontwikkelt. 'La Parfaite Harmonie' te Bergen, 'L'Unanimité' in Doornik (1765 ?) en 'Les Inséparables Amis' te Doornik (1767) getuigen van deze gouden tijd. In sommige grenssteden zoals Doornik, werd de vrijmetselarij geïmporteerd, ofwel vanuit Engeland via de officiers op post in het kader van het Grensverdrag, ofwel vanuit Frankrijk.

De vrijmetselarij is een progressieve en adogmatische vereniging van mannen en vrouwen met een uiteenlopende achtergrond, die de waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap verdedigen. Ze doet aan liefdadigheid en beschouwt zichzelf als universeel. Ze omringt zich met een zeker esoterisme met als doel elk lid te bevrijden van zijn dagelijkse beslommeringen, door hem geleidelijk aan de symbolen en rituelen te laten ontdekken die deel uitmaken van de cultuur van deze vereniging.

Binnen deze universele geest moet men de verwijzingen naar het Oosten in de vrijmetselarij begrijpen, net zoals de niet-archeologische aanwezigheid van decorum die aan het antieke Egypte doen denken in de architectuur van bepaalde tempels.

Faïences à décor orientalisant
«Lampes de mosquée»

Faïence fine
19e siècle
La Louvière
La Louvière, Collection de la Communauté française,
inv. BFK00771 (a)
Fin 19e siècle
Signée par Ernest Tondeur
La Louvière, Collection de la Communauté française,
inv. BFK00772 (b)

Ces deux vases en forme de lampes de mosquées témoignent de l'adaptabilité des décors de la manufacture Boch. L'un porte un décor sans doute plus prisé en Turquie, l'autre, un décor arabisant probablement davantage apprécié en Égypte. Terriblement fantaisistes, de tels décors stimulèrent le goût des Européens pour ces contrées éloignées tout en générant des transactions commerciales importantes avec celles-ci.

Faïences met een oriëntaliserend decor
'Moskeelampen'

Fijn faience
19e eeuw
La Louvière
La Louvière, Collectie van de Franse Gemeenschap,
inv. BFK00771 (a)
Gesigeneerd door Ernest Tondeur
Einde 19e eeuw
La Louvière
La Louvière, Collectie van de Franse Gemeenschap,
inv. BFK00772 (b)

Deze twee vazen in de vorm van moskeelampen getuigen van de manier waarop de decors van de Manufactuur Boch konden worden aangepast. De ene vaas heeft een decor dat ongetwijfeld meer in Turkije werd gesmaakt, de andere een Arabisch geïnspireerd decor dat vermoedelijk meer naar Egypte neigde. Dergelijke in grote mate verzonden decors prikkelden de smaak van de Europeanen voor deze oorden en brachten belangrijke handelstransacties met die gebieden op gang.

a

b

L'Orient dans le folklore hainuyer

Objet de fascination, de dévotion, voire de simple curiosité, l'Orient occupe une place significative dans le folklore hainuyer.

Dès le Moyen Âge, les processions religieuses mettent en scène des « jeux » bibliques, associant une intention didactique au souci de favoriser la dévotion, tout en revêtant une dimension récréative.

À Ath, la procession de la *dédicace* de l'église Saint-Julien, dont est issue la célèbre ducasse, en est un bon exemple. Cette manifestation reconnue par l'Unesco comme chef d'œuvre du patrimoine immatériel de l'humanité, met à l'honneur ces épisodes de l'Ancien Testament, d'où émergent les géants Goliath et Samson, qui ont tôt fait d'intégrer l'imaginaire populaire. À côté de la ducasse du quatrième dimanche d'août, les Athois ont organisé à plusieurs reprises des cortèges « pittoresques ». Ainsi, de 1843 à 1897, l'Orient introduit une touche appréciée d'exotisme et de dépaysement au cœur des cavalcades.

Quant à la ville de Tournai, elle intègre dans son folklore un épisode historique en lien direct avec l'Orient: la Première croisade. En plus de glorifier les croisés Léthalde et Engelbert, la culture populaire a transformé en géants ces « enfants du pays ». Selon la tradition, ils auraient été les premiers à pénétrer dans Jérusalem.

Le folklore hainuyer fait la part belle aux saints d'origine orientale. À Flobecq, c'est le cas de saint Antoine et de saint Christophe. Quant à saint Georges, que l'on fait naître en Cappadoce (située dans l'actuelle Turquie), il est fortement ancré dans le folklore hainuyer. À Mons, le combat de saint Georges contre le dragon est le véritable point d'orgue de la ducasse. À côté de l'épisode athois associant David et Goliath, ce combat figure la lutte entre le Bien et le Mal, thème éternel illustrant à merveille les liens étroits ou distants, avérés ou mythiques, unissant Orient et Hainaut d'aujourd'hui...

Het Oosten in de Henegouwse folklore

Het Oosten is altijd een bron geweest van fascinatie, bewondering en eenvoudige nieuwsgierigheid. In de Henegouwse folklore speelt het een grote rol.

Vanaf de Middeleeuwen beeldden religieuze processies Bijbelse 'spelen' uit, die niet alleen de devotie wilden stimuleren maar ook didactisch waren en tegelijkertijd een recreatieve dimensie hadden.

De processie van de *dédicace* van de kerk Saint-Julien in Aat, waar het gekende volksfeest van afstamt, is een mooi voorbeeld. Deze manifestatie is erkend door Unesco als meesterwerk van het materiële erfgoed van de mensheid. Er worden scènes uit het Oude Testament uitgebeeld met de reuzen Goliath en Samson, die snel deel gingen uitmaken van de folkloristische verbeelding. Naast het feest dat doorgaat op de vierde zondag van augustus hebben de inwoners van Aat herhaalde keren 'pittoreske' stoeten georganiseerd. Zo introduceert het Oosten, van 1843 tot 1897, een gesmaakte toets van exotisme en anders zijn in het hart van de optochten.

De stad Doornik integreert op zijn beurt een historische episode in zijn folklore die een directe link vertoont met het Oosten: de eerste Kruistocht. De folkloristische cultuur verheerlijkte de kruistochten van Lethalde en Englebert en transformeerde deze 'kinderen van het land' in reuzen. Volgens de overlevering zouden zij als eerste Jeruzalem zijn binnengedrongen.

De Henegouwse folklore besteedt veel aandacht aan de heiligen van oosterse origine. In Vloesberg gaat het om sint Antonius en sint Christophe. sint Joris, die zou geboren zijn in Cappadocië (dat zich bevindt in het huidige Turkije), is stevig verankerd in de Henegouwse folklore. In Bergen is de strijd van sint Joris met de draak het echte orgelpunt van het volksfeest. Naast de scène uit Aat die David en Goliath naar voren brengt, beeldt dit de strijd uit tussen Goed en Kwaad, het eeuwige thema dat op bijzondere wijze de verre of dichtbij, vermeende of mythische banden illustreert die het Oosten en Henegouwen vandaag verbinden...

Répliques miniatures des géants Lethalde et Engelbert

Matériaux mixtes, tête en carton-pâte
Tournai, Maison tournaïsiennne

Ces deux géants de Tournai furent créés par Édouard Tréhoux en 1934, pour les cortèges du 10 juin de cette même année. Lethalde et Engelbert (moustachu) sont deux frères, enfants de Tournai, qui participèrent à la Première croisade, en l'an 1099.

Miniatuurreplica's van de reuzen Lethalde en Engelbert

Gemengde materialen, hoofd in kartonpasta
Doornik, Maison tournaïsiennne

Deze twee reuzen van Doornik werden in 1934 door Édouard Tréhoux gemaakt voor de stoeften van 10 juni van datzelfde jaar. Lethalde en Engelbert (met snor) waren twee broers, kinderen van Doornik, die in 1099 deelnamen aan de Eerste Kruistocht.

IX. Entreprendre en Orient - Ondernemen in het Oosten

Raoul WAROCQUÉ (1870-1917)

Homme politique, Raoul Warocqué a notamment été bourgmestre de Morlanwelz à partir de janvier 1900. La même année, il est élu député. Il occupe ces deux fonctions jusqu'à sa mort.

Raoul WAROCQUÉ (1870-1917)

Politicus, Raoul Warocqué was burgemeester van Morlanwelz vanaf januari 1900. In datzelfde jaar werd hij verkozen tot volksvertegenwoordiger. Hij bleef deze twee functies uitoefenen tot aan zijn dood.

Dernier représentant d'une « dynastie » d'industriels charbonniers, il est aussi un remarquable mécène. Soucieux du bien-être de ses concitoyens, il crée à Morlanwelz une crèche, une maternité, un athénée, un lycée pour jeunes filles, une école normale pour garçons...

Mais l'aspect le plus connu de Raoul Warocqué reste celui de collectionneur. Sa formation classique l'amène tout naturellement à rechercher des témoignages des civilisations grecque, romaine et égyptienne. Il visite d'ailleurs les pays méditerranéens et finance même une campagne de fouilles en Égypte.

Il rassemble aussi une impressionnante collection de faïences et porcelaines de Tournai. Un voyage en Chine, doublé d'une mission diplomatique lui font découvrir les civilisations extrême-orientales. Il acquiert nombre d'œuvres qui les illustrent. Il n'en néglige pas moins le passé de sa région. Ainsi il financera diverses recherches archéologiques en Hainaut.

Soucieux du devenir de cette riche collection et désireux qu'elle soit accessible à tous, il la lègue à l'État Belge, à charge de celui-ci de la préserver et de l'entretenir mais aussi de la rendre accessible au public. C'est ce geste de philanthrope qui est à l'origine de l'actuel Musée royal de Mariemont.

Als laatste vertegenwoordiger van een 'dynastie' van industriële kolenhandelaars was hij ook een opmerkelijke mecenas. Hij bekommerde zich om het welzijn van zijn medeburgers en richtte in Morlanwelz een kinderkribbe op, een kraamkliniek, een atheneum, een meisjeslyceum, een normaalschool voor jongens...

Maar Raoul Warocqué bleef het meest bekend als verzamelaar. Zijn klassieke opleiding bracht hem er natuurlijk toe om op zoek te gaan naar getuigenissen van de Griekse, Romeinse en Egyptische beschavingen. Hij bezocht de mediterrane landen en financierde zelfs een campagne van opgravingen in Egypte.

Hij verzamelde ook een indrukwekkende collectie aardewerk en Doorniks porselein. Op een reis naar China, verduubeld met een diplomatische missie, ontdekte hij de beschavingen van het verre Oosten en schaft diverse werken aan die hiervan getuigen. Hij had evenzeer belangstelling voor het verleden van zijn eigen streek. Zo financierde hij verschillende archeologische opzoekingen in Henegouwen.

Omdat hij bekommerd was om de toekomst van deze rijke collectie en deze voor iedereen toegankelijk wilde maken, liet hij alle stukken na aan de staat, die belast is met het behoud en het onderhoud ervan, maar er ook moet voor zorgen dat ze open blijft voor het publiek. Dit filantropisch gebaar leidde tot de oprichting van het Koninklijk Museum van Mariemont.

▲ Raoul Warocqué visitant les pyramides de Gizeh en 1911.
Raoul Warocqué brengt bezoek aan piramides van Gizeh in 1911.

Fouilles et mécénat. Jean Capart et Raoul Warocqué

En 1907, Jean Capart (1877-1949), conservateur-adjoint des Musées royaux des Arts décoratifs et industriels de Bruxelles, actuels Musées royaux d'Art et d'Histoire, entame une campagne de fouilles sur le site présumé de la cité égyptienne d'Héliopolis. Financé par le Baron Édouard Empain qui souhaite édifier une nouvelle ville à cet emplacement, Jean Capart réalise trois campagnes de sondages.

En contrepartie de ce travail, l'industriel lui promet d'acquérir des antiquités égyptiennes pour le musée. Bien que les fouilles ne révèlent rien, le Baron Empain tient sa promesse et donne au musée septante objets qui témoignent de l'histoire de l'Égypte antique, de la préhistoire à l'époque romaine.

En décembre 1911 et janvier 1912, un autre industriel hainuyer, Raoul Warocqué se rend en Égypte. Il y rencontre l'archéologue Albert Daninos-Pacha (1843-1925), qui vient d'obtenir une concession de fouille à Héliopolis. Les deux hommes financent une nouvelle campagne visant à rechercher la cité antique et le *Mnevisseum*, cimetière de taureaux sacrés. Il tient Raoul Warocqué au courant de ses travaux, mais malgré quatre mois de recherches et de multiples sondages, il n'obtiendra pas plus de résultats que Jean Capart.

Fouilles d'Albert Daninos-Pacha à Héliopolis en 1912.

Opgravingen en mecenaat. Jean Capart en Raoul Warocqué

In 1907 begint Jean Capart (1877-1949), adjunct-conservator van het museum van decoratieve en industriële kunsten in Brussel, met opgravingen op de vermeende site van de Egyptische stad Heliopolis. Jean Capart realiseert drie boorcampagnes gefinancierd door Baron Édouard Empain, die een nieuwe stad wil oprichten op deze plek.

In ruil voor dit werk belooft de industrieel dat hij Egyptische antiquiteiten zal leveren voor het museum. Hoewel de opgravingen niks opleveren, houdt Baron Empain zijn belofte en geeft hij aan het museum zeventig objecten die getuigen van de geschiedenis van het antieke Egypte, van de prehistorie tot het Romeinse tijdperk.

In december 1911 en januari 1912 gaat een andere Henegouwse industrieel, Raoul Warocqué naar Egypte. Hij ontmoet er de archeoloog Albert Daninos-Pacha (1843-1925), die net de vergunning had gekregen om opgravingen te doen in Heliopolis. De twee mannen financieren een nieuwe campagne waarmee ze willen zoeken naar de oude stad en naar het *Mnevisseum*, de begraafplaats van de heilige stieren. Hij houdt Raoul Warocqué op de hoogte van zijn werken, maar ondanks vier maanden onderzoek en diverse boringen behaalt hij niet méér resultaat dan Jean Capart.

Albert Daninos-Pacha opgravingen in Heliopolis in 1912.

Édouard Empain et la nouvelle Héliopolis

Connu pour ses nombreuses entreprises industrielles, Édouard Empain (1852-1929), originaire de Belœil, est aussi à l'initiative de la création de la ville d'Héliopolis, dans la banlieue du Caire, à la bordure du désert de l'Abbassiya. Pour ce faire, il acquiert un plateau de 2500 hectares proches du site de la ville pharaonique d'Héliopolis et de Matariya, où la sainte Famille aurait fait étape lors de la fuite en Égypte selon la tradition copte.

La nouvelle cité répond aux critères les plus récents en matière d'urbanisme et d'hygiène. Son style est une subtile relecture du vocabulaire architectural musulman alliée à l'utilisation du béton armé, technique novatrice pour l'époque. La ville nouvelle est reliée au Caire par une ligne de tramway.

Multiculturelle, Héliopolis s'illustre aussi par la diversité des cultes qui s'y côtoient : mosquée, basilique, église melkite, église grecque orthodoxe ou encore synagogue accueillent les fidèles.

De nombreux bâtiments subsistent aujourd'hui dont, par exemple, l'Héliopolis Palace Hôtel, résidence actuelle de la présidence de la république d'Égypte, la Basilique Notre-Dame et un étonnant palais hindou, du à l'architecte Alexandre Marcel (1860-1928). Ce dernier édifice, résidence d'Édouard Empain, se démarque de l'ensemble de la cité, suivant en cela la volonté du commanditaire de se distancer des conventions de l'époque.

Édouard Empain en het nieuwe Heliopolis

Édouard Empain (1852-1929), afkomstig uit Belœil, is gekend voor zijn vele industriële bedrijven. Maar hij

nam ook het initiatief voor de bouw van de stad Heliopolis, aan de rand van Cairo en aan de grens van de woestijn van Abbassiya. Hiervoor kocht hij een plateau van 2500 hectaren dicht bij de site van de faraonische stad Heliopolis en Matariya, waar de Heilige Familie halt zou hebben gehouden tijdens hun vlucht uit Egypte, volgens de koptische overlevering.

De nieuwe stadswijk beantwoordt aan de meest recente criteria op het vlak van urbanisme en hygiëne. Qua stijl is het een subtiele herlezing van het Islamitische architecturale vocabularium, gecombineerd met het gebruik van gewapend beton, een vernieuwende techniek voor die tijd. De nieuwe stad is verbonden met Cairo via een tramverbinding.

Typisch aan het multiculturele Heliopolis zijn de verschillende religies die elkaar ontmoeten: gelovigen worden er verwelkomd in moskees, basilieken, melkitische kerken, Grieks orthodoxe kerken of synagogen.

Er blijven vandaag nog diverse gebouwen over zoals het Heliopolis Palace Hotel, de huidige ambtswoning van de president van Egypte, de Basiliek Notre-Dame en een verbazingwekkend Hindupaleis, ontworpen door architect Alexandre Marcel (1860-1928). Dit laatste gebouw, de residentie van Édouard Empain, onderscheidt zich van de rest van de stad – een illustratie van het verlangen van de opdrachtgever om afstand te nemen van de toen heersende conventies.

▲ Portrait du Baron Édouard Empain.
Portret van Baron Édouard Empain.

Louis PIÉRARD (1886-1951)

Issu d'une famille modeste du Borinage, Louis Piérard, journaliste et écrivain, est aussi homme politique (élu député à Mons). Il vient très jeune au socialisme et lutte aux côtés de Jules Destrée et Émile Vandervelde pour le suffrage universel.

C'est lui qui dépose un projet de loi «en vue de la glorification d'un soldat mort non identifié» après la Première Guerre Mondiale, le «Soldat inconnu».

Sa connaissance approfondie de plusieurs langues étrangères lui permet de collaborer avec des journaux étrangers sans négliger la presse belge. Il est correspondant de guerre durant le premier conflit mondial.

Doué d'une puissance de travail peu commune, il rédige des articles pour diverses revues littéraires. On lui doit également neuf recueils de poésie, treize ouvrages en prose dont des récits de voyage, parmi lesquels à remarquer *Orient-Occident*, une biographie de Van Gogh, un recueil de nouvelles évoquant son pays natal (*Les Trois Borains*), six volumes de critiques d'art...

Il crée en 1922 la section belge du Pen Club international, organisation mondiale d'écrivains. Il en assure la présidence pendant vingt-cinq ans. Il est aussi le premier Borain à être reçu à l'Académie royale de Langue et de Littérature françaises créée par Jules Destrée.

Homme multiple, Louis Piérard mérite d'être redécouvert. Il a laissé beaucoup de souvenirs en pays borain, rassemblés au sein d'une fondation qui porte son nom et d'un musée qui lui est consacré à Frameries.

Louis Piérard devant le sphinx de Gizeh.

Louis PIÉRARD (1886-1951)

Piérard, die werd geboren in een eenvoudige familie van de Borinage, was een begaafd en veelzijdig man: politicus (verkozen als volksvertegenwoordiger van Bergen), journalist en schrijver. Op jonge leeftijd wordt hij socialist en strijdt hij aan de zijde van Jules Destrée en Emile Vandervelde voor het algemeen stemrecht.

Hij is het die, na de eerste wereldoorlog, een wetsvoorstel indient *en vue de la glorification d'un soldat mort non identifié*.

Zijn grondige kennis van verschillende vreemde talen maakt het hem mogelijk samen te werken met buitenlandse kranten zonder daarom de Belgische pers te verwaarlozen. In 1914-1918 is hij oorlogscorrespondent.

Zijn ongewoon grote werkkraft leidt tot het schrijven van artikels voor verschillende literaire tijdschriften. Hij is ook auteur van negen poëziebundels, dertien prozawerken waarvan reisverhalen zoals *Orient-Occident*, maar ook een biografie van Vincent Van Gogh, novellen over zijn geboorteland (*Les Trois Borains*), en zes bundels kunstkritiek...

In 1922 sticht hij de Belgische afdeling van de *Pen Club International*, waarvan hij 25 jaar voorzitter is. Hij is ook de eerste *Borain* die verkozen wordt als lid van de *Académie royale de Langue et de Littérature françaises*, gesticht door Jules Destrée.

Piérard, die echt een veelzijdig man was, verdient herontdekt te worden. Er zijn veel herinneringen aan hem in de Borinage (streek van Bergen) verzameld in de stichting Louis Piérard en een museum in Frameries.

Louis Piérard poseert voor de sphinx van Gizeh.

De la Haine au Nil... Itinéraire du géant industriel Baume & Marpent

C'est en 1853 que le Docteur Delbègue ouvre dans le hameau de Baume, à Haine-Saint-Pierre (bassin du Centre), une modeste fonderie initialement orientée vers la fabrication de matériel pour équiper le secteur ferroviaire. Vingt ans plus tard, sous l'impulsion, de Léon Moyaux (1846-1912), véritable capitaine d'industrie, la modeste fonderie prend de l'élan et devient ce géant Baume & Marpent, mondialement reconnu.

Outre la production de matériel ferroviaire, Baume & Marpent se lance dans la fabrication de ponts de tous les types et de charpentes métalliques. Elle explore d'autres marchés et s'implante, à la fin du 19e siècle, en France (Marpent) et en Égypte (Le Caire). Après la Seconde Guerre mondiale, des filiales naissent au Brésil et au Congo.

Depuis ses usines hainuyères, des ouvrages emblématiques de l'«art de l'ingénieur» sont pensés, étudiés, dessinés, fabriqués et envoyés vers le reste du monde. De la Tour Eiffel jusqu'au Canal de Suez en s'arrêtant à El Ferdan, là où les ingénieurs belges érigent ce qui fut le plus grand pont tournant du monde, Baume & Marpent s'implique dans les grands chantiers des 19e et 20e siècles.

L'Égypte est la terre de prédilection de l'entreprise. Entre 1894 et 1952, 158 ponts (fixes, basculants, tournants...) sont construits par des ingénieurs et ouvriers, belges et égyptiens, en plus des 6691 véhicules (voitures, wagons et châssis) importés. La construction en 1924 du pont d'Embabeïh sur le Nil est un jalon important dans l'itinéraire de Baume & Marpent. Prouesse technique, le pont d'Embabeïh scelle la renommée de l'entreprise dans le monde entier. Il sera un des meilleurs emblèmes pour illustrer le savoir-faire de Baume & Marpent. Il sera aussi un symbole des fructueux échanges entre la Belgique et l'Égypte.

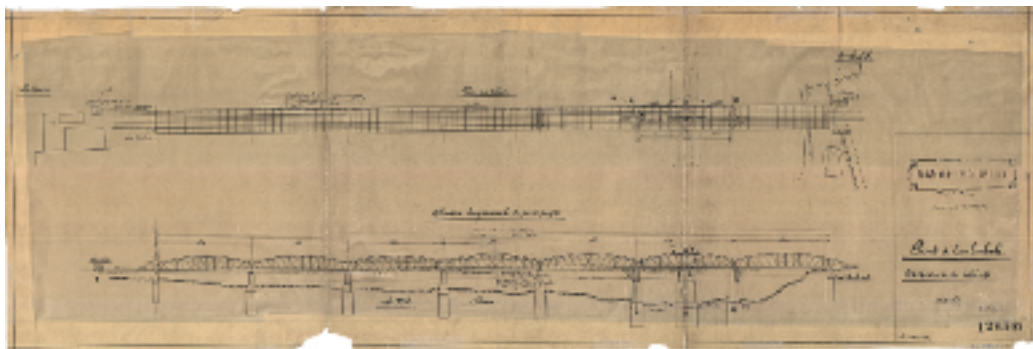
Van de Haine tot de Nijl... Het parcours van industrieus Baume & Marpent

In 1853 opent dokter Delbègue in het gehucht Baume, te Haine-Saint-Pierre, een bescheiden smelterij die initieel is gericht op de fabricatie van materiaal voor de spoorwegsector. Twintig jaar later komt de kleine smelterij, onder invloed van 'industriekapitein' Léon Moyaux (1846-1912), in een stroomversnelling en wordt ze de reus Baume & Marpent, wereldwijd erkend.

Naast de productie van spoorwagemateriaal start Baume & Marpent met de fabricatie van bruggen van allerlei types en metalen constructies. Ze verkent andere markten en vestigt zich eind 19e eeuw in Frankrijk (Marpent) en in Egypte (Cairo). Na de Tweede Wereldoorlog komen er dochterondernemingen in Brazilië en Congo.

Vanuit de fabrieken in Henegouwen worden zinnebeeldige ingenieurskunstwerken bedacht, bestudeerd, getekend, gefabriceerd en verstuurd naar de rest van de wereld. Van de Eiffeltoren tot het Suezkanaal over El Ferdan, waar de Belgische ingenieurs de grootste draaiende brug ter wereld oprichten, Baume & Marpent maakt deel uit van de grootste bouwerven van de 19^e en 20^e eeuw.

Egypte is een uitverkoren land voor de onderneming. Tussen 1894 en 1952 worden er 158 bruggen (vaste, kantelende, draaiende...) gebouwd door ingenieurs en arbeiders, zowel Belgen als Egyptenaren, en worden er 6691 voertuigen (personenwagens, wagons en carrosserieën) geïmporteerd. De bouw in 1924 van de brug van Embabeïh over de Nijl is een belangrijk baken in het parcours van Baume & Marpent. De brug van Embabeïh, een technische krachtoer, bevestigt de wereldwijde roem van de onderneming. Het zal een van de mooiste symbolen worden om de knowhow van Baume & Marpent te illustreren. Het zal ook een symbool worden van de vruchtbare uitwisselingen tussen België en Egypte.

Archives des entreprises Baume & Marpent

Pont d'Embabehe

Encre sur papier calque

31 mai 1923

La Louvière, Écomusée du Bois-du-Luc,
Fonds Baume & Marpent, inv. P. 126.510

Ce plan, élaboré dans la Division de Baume, illustre la structure du pont d'Embabehe (long. 490 m et larg. 20,2 m). Le fonds Baume et Marpent comprend toutes les étapes liées à la fabrication, le transport et le montage de cet ouvrage majeur de l'histoire du génie civil. Le pont d'Embabehe fut, en cette première moitié du 20e siècle, le plus grand pont tournant du continent africain.

Archieven van de Werkhuizen Baume & Marpent

Brug van Embabehe

Inkt op overtrekpapier

31 mei 1923

La Louvière, Écomusée du Bois-du-Luc,
Fonds Baume & Marpent, inv. P. 126.510

Dit plan, dat werd uitgewerkt in de afdeling van Baume, illustreert de structuur van de brug van Embabehe (490 m lang en 20,2 m breed). Het Fonds Baume & Marpent bundelt alle fasen die verband houden met de productie, het vervoer en de montage van dit monumentale werk uit de geschiedenis van de bruggenbouw. De brug van Embabehe was, in de eerste helft van de 20e eeuw, de grootste draaibrug op het Afrikaanse continent.

Commissariat scientifique de l'exposition

Marie-Cécile BRUWIER

Conception et réalisation

Marie-Aude LAOUREUX

Service pédagogique du Musée royal de Mariemont

Rédaction

Laurence BOUVIN

Marie-Cécile BRUWIER

Patricia DOIGNIE

Benoît GOFFIN

Karima HAOUDY

François MAIRESSE

Ludovic RECCHIA

Anne-Claire VANDEN HENDE

Avec l'aide de Christine BERTHOLET-LONGPRÉ, Bertrand FEDERINOV, Marie-Aude LAOUREUX,

Marie MOREAU et Alexis SONET

Traduction

PhiloTrans, Translation Office

Relecture

Gilles DOCQUIER

Carine DUMONT-DETRAIT

Philippe MEERT

Ben VAN DEN BERCKEN

Mise en page

Claudine WERQUIN-LACROIX

Photographies et traitement de l'image

Michel LECHIEN

Impression

Imprimerie HAÏEZ, Bruxelles

Crédits photographiques

- p. 4-5, 6-7, 16, 22a, 27, 31, 36, 40, 41 : © Musée royal de Mariemont, Michel LECHIEN
- p. 9 : © Flobecq, Commune de Flobecq
- p. 11 : © Jean-Léon HUENS-SOFAM
- p. 13, 42, 43 : © Collection privée
- p. 14 : © Benoît GOFFIN
- p.15 : © Dijon, Archives départementales de la Côte-d'Or
- p. 17 : © Bruxelles, Musées royaux d'Art et d'Histoire
- p. 19 : © Lier, Kerkfabriek Sint-Gummarus
- p. 21 : © Frasnes-lez-Buissenal, Fabrique d'église Saint-Martin
- p. 22b : © Binche, Fabrique d'église de la Collégiale Saint-Ursmer
- p. 22c : © Soignies, Collégiale et Musée du Chapitre
- p. 23b : © Frasnes-lez-Anvaing, Fabrique d'église Saint-Georges
- p. 24 : © Lille, Bibliothèque municipale
- p. 25 : © Bousbecque, Ville de Bousbecque
- p. 26 : © Ath, Archives de la Ville. Cliché Michel LECHIEN
- p. 29 : © Namur, Bibliothèque Moretus Plantin - Facultés universitaires Notre-Dame-de-la-Paix
- p. 33 : © Collection Sybille de Rosée. Cliché Michel LECHIEN
- p. 34 et 35 : © Bruxelles, Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique
- p. 37 : © La Louvière, Collection de la Communauté française
- p. 39 : © Tournai, Maison tournaïenne
- p. 45 : © La Louvière, Écomusée du Bois-du-Luc

Avec le soutien des Affaires culturelles et de la Fédération touristique de la Province de Hainaut.

9782930469331

PLU 702